

עמדות הציבור בישראל כלפי מבקשי מקלט:
מסגור ועיצוב עמדות בהקשר הישראלי

דוח מחקר

מאת: דר' אושרת הוכמן

המכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין

מאי 2015

תקציר:

מאז אמצע שנות ה-2000 נכנסו לישראל מגבול מצרים כ-60 אלף מהגרים מאפריקה. חלקם, כבר לא נמצאים בישראל ומספרם מוערך כיום להיות כ-48 אלף. חלקם הגדול של המהגרים הגיע מאריתריאה ואחוז קטן יותר מסודן. מהגרים אלו מוכרים על ידי נציבות האו"ם לפליטים בישראל (UNHCR, 2015) כ"אנשים בעלי מעמד דמוי פליטות" מאחר ובמדינות המערב השונות, מקבלים מהגרים ממדינות אלו מעמד של פליט או מעמד דומה לזה בשיעורים גבוהים (90-80 אחוזים). בישראל, למשך תקופה ארוכה המהגרים מאפריקה לא הורשו להגיש בקשות מקלט ועל כן לא יכולים פורמלית להיחשב כמבקשי מקלט. בשיח הציבורי והפוליטי בישראל הם מוכרים יותר כ"מסתננים" זאת, מפני שנכנסו לישראל באופן בלתי חוקי ולא דרך מעברי הגבול המוכרים.

דוח מחקר זה מציג ממצאים מתוך סקר שנערך בשנת 2013 על מדגם מקרי של 801 נחקרים (נשים וגברים) מן חברה היהודית בישראל בנושא עמדותיהם כלפי מהגרים אלו. מטרת המחקר היתה ראשית לבחון את עמדות הציבור בישראל כלפיהם ושנית, לבחון האם למסגור של המהגרים מאפריקה בישראל כ"מסתננים" או כ"מבקשי מקלט" יש השפעה על עמדות אלו ומה היא. בפרט, המחקר בוחן מה מידת האיום שמהווים המהגרים מאפריקה על משאבי המדינה והחברה, עד כמה מוכנים הישראלים להתקרב חברתית אל המהגרים מאפריקה, ועד כמה הם מסכימים או מתנגדים לממדים שונים של מדיניות כלפי המהגרים מאפריקה.

ממצאי המחקר מראים כי הציבור בישראל נוטה להתייחס למהגרים מאפריקה כאל איום הן ברמה החברתית והן ברמה האישית. אל עמדות שליליות אלו מצטרפות גם עמדות מדירות יחסית בכל הקשור למדיניות שצריכה להיות מונהגת כלפיהם. העמדות נוטות להיות שליליות יותר בקרב מצביעי מפלגות ימין בישראל ובקרב ציבור המסורתיים, הדתיים, והחרדים. המחקר מצביע על כך שהציבור בישראל בדרך כלל אינו מבדיל בין "מבקשי מקלט" ל"מסתננים" ורואה בשני המונחים ייצוגים של קבוצה זרה ומאיימת שיש לנקוט כלפיה במדיניות מדירה וחשדנית. יש לציין אבל, כי בחלק מן ההיגדים שהופיעו בסקר ובעיקר בקבוצות של מצביעי שמאל ומרכז, חילונים, ובעלי תואר אקדמי, שימוש במסגור "מבקשי מקלט" יכול להפחית מעט מן העוינות הזו.

תכן העניינים:

3	1. מבוא:
3	2. דוח מדעי:
3	2.1 מהגרים מאריתריאה ומסודן בישראל: תמונת מצב
6	2.2 תיאוריה:
7	2.3 השיטה וכלי המחקר:
8	2.4 הממצאים העיקריים:
30	3. סיכום:
35	4. לוחות הנתונים
35	לוח 1
36	לוח 2
37	5. מקורות:
39	6. דוח כספי:
39	7. תכנית להמשך עבודה:
39	8. תודות:

1. מבוא:

דוח זה מציג ממצאי מחקר בנושא עמדות כלפי מהגרים מאריתריאה ומסודן ומסגורם כ"מסתננים" או כ"מבקשי מקלט". נכון להיום, לא כל המהגרים שנכנסו לישראל מאריתריאה ומסודן מוכרים כמבקשי מקלט ולא כולם הגישו בקשות למקלט שמהוות הקריטריון הרשמי הברור ביותר להיותם כאלה. על כן, בעבודה זו אכנה את המהגרים מאריתריאה וסודן "מהגרים" ואמנע מקביעה ברורה של מעמדם. המילה "מהגרים" יחד עם זאת אינה אובייקטיבית כשלעצמה מפני שהיא מתעלמת מנסיבות הגעתם של פרטים מאריתריאה וסודן לישראל, אשר על פי נציבות האו"ם לפליטים מהוות בסיס איתן להנחה כי חלקם הגדול הם פליטים או לכל הפחות אנשים במעמד דמוי פליטות (נציבות האו"ם לפליטים, 2015).

בחלק הראשון של הדוח אציג מבוא קצר לנושא של מהגרים מאפריקה בישראל ואת הרציונל למחקר על עמדות כלפיהם. בהמשך, אציג את הטיעונים התיאורטיים המרכזיים עליהם נשען המחקר. פירוט שיטות המחקר בהן עשיתי שימוש מופיע בהמשך ואחריו אדון בממצאים: ראשית אציג את המגמות הכלליות בעמדות של הציבור היהודי בישראל כלפי המהגרים ושנית, את המידה בה אופן המסגור שלהם כ"מסתננים" או "מבקשי מקלט" קשור בעמדות אלו. החלק הראשון של הדוח מסתיים בפרק סיכום קצר. בחלק השני של הדוח אציג דיווח כספי.

2. דוח מדעי:

2.1 מהגרים מאריתריאה ומסודן בישראל: תמונת מצב

המהגרים מאפריקה הם קבוצת מיעוט מהגרת חדשה יחסית בישראל. נכון לסוף שנת 2014 שהו בישראל 46,437. מרבית הנתינים הזרים מאפריקה הגיעו מאריתריאה ומ(צפון) סודן (73 ו 19 אחוזים בהתאמה) והם זוכים במדינת ישראל למעמד של הגנה קבוצתית זמנית (רשות האוכלוסין וההגירה, 2014). מנתוני הרשות לאוכלוסין והגירה עולה כי עד כה הוגשו מעל 5,000 בקשות מקלט על ידי קבוצות אלו ומהן אושרו רק 4 בקשות. המהוות 0.07% מכלל בקשות שהוגשו (ליאור, 2015).

מדינות ישראל כלפי המהגרים מאפריקה עברה שינויים רבים מאז ראשית שנות ה-2000 אז החלו להגר לישראל: בשנת 2002, החליטה מדינת ישראל להעניק סמכות לנציבות האו"ם לפליטים בישראל לבצע בירור לבקשות מקלט של מי שנכנסו לשטחה והקימה ועדה לשקילת ההמלצות של הנציבות בעניינם. מי שבקשתם נשקלה זכו לוויתת עבודה מסוג ב1 (כמו זו בה מחזיקים מהגרי עבודה בישראל) ומי שבקשתם אושרה זכו במעמד של תושב ארעי. נתינים ממדינות אויב לישראל (למשל סודן) הוחרגו מנהלים אלו.

בשנת 2006, בשל עוינות המשטר המצרי כלפי נתיני סודן שחיו במצרים, שליחתם לכלא והחזרתם בכפייה ממצרים לארצות המוצא, התגבר מאוד זרם המהגרים מאפריקה שנכנס לישראל ממצרים

דרך גבול סיני. למעשה בין שנת 2006 לשנת 2007 הוכפל מספר המהגרים מאפריקה בישראל. זו היתה רק ראשיתו של גל הגירה שהגיע לשיא בשנת 2011 עם כ-17,000 מהגרים שזוהו עם חצייתם את גבול מצרים לישראל. עד שנת 2008, מדיניות ישראל כלפי המהגרים התבססה בעיקר על החלטות אד-הוק שנגעו לקבוצות מקריות של זרים. כך לדוגמה בשנת 2007 זכו כ-2000 נתינים אריתראים לוויזת עבודה מסוג 1 ו-500 נתינים סודנים מחבל דארפור זכו למעמד של תושבים ארעיים (ר' Yaron et al. 2013).

בשנת 2008, נוהל בדיקת בקשות המקלט של המהגרים השתנה ותפקיד נציבות האו"ם לפליטים בתוכו צומצם. הנציבות המשיכה לתת אישורי "הכרה" למבקשי המקלט אבל אישורים אלו לא העניקו לנושאים בהם כל זכויות או הגנה. מאז שנת 2009 המהגרים מאפריקה מקבלים מרשות האוכלוסין וההגירה אישור שהייה (בדמות ויזה מסוג 5א2) עם שחרורם ממשמורת במתקן סהרונים. אישור זה מוגבל לתקופה של 3 עד 6 חודשים וניתן לחידוש. האישור אינו מקנה למחזיקים בו כל זכות מעבר לחסינות מפני גירוש. מהגרים שאינם זכאים ל"הגנה קבוצתית זמנית" עוברים ראיון ראשוני על ידי נציגי יחידת ה-RSD (Refugee Status Determination) של רשות האוכלוסין וההגירה המחזיקה בסמכות לקבוע את מעמדם בהמשך.

שינוי נוסף שהחל בשנת 2008 היה תחילת המאמץ הפרלמנטרי לחקיקת התיקון לחוק למניעת הסתננות שהציע לכלול את מבקשי המקלט בהגדרה של 'מסתננים'. התיקון לחוק אמור היה לאפשר למדינה יכולת חוקית לכלוא את המהגרים מאפריקה לפרק זמן ממושך (עד 3 שנים בתיקון המקורי לחוק) בשל כניסתם הבלתי חוקית לישראל ולהפעיל נגדם הגבלות נוספות. שינוי זה, לא היה רק שינוי בחקיקה, אלא היווה שלב ראשון בתהליך של מסגור המהגרים מאפריקה כמסתננים - מושג הטבוע בחברה הישראלית מאז שנות החמישים ושימש בעיקר להגדרת מי שנכנסו לישראל ממדינות עוינות, לצורך ביצוע עברות המאיימות על בטחון המדינה ושלומו הציבורי. בהתאם לשינוי זה בגישת המדינה כלפי המהגרים מאפריקה, תוקנו תקנות כמו 'ההחזרה החמה' או 'חדרה גדרה'. התקנה הראשונה כוונה להשבה מידית של מבקשי המקלט למצרים עם זיהויים בגבול, והשנייה להגבלת חופש התנועה של מבקשי המקלט שנמצאים בישראל כדי להרחיקם ממרכז הארץ ובפרט מתל אביב. שתי התקנות בוטלו בבג"צ בעקבות עתירה של ארגוני זכויות אדם וגורמים נוספים.

תפקידם של ארגוני הזכויות במסגורם של מבקשי המקלט צבר תאוצה החל משנת 2006 וביתר שאת משנת 2008. ארגונים אלו מהווים אלטרנטיבה למדיניות ההדרה בה נקטה מדינת ישראל כלפי המהגרים מאפריקה משנת 2008, ונלחמים גם נגד מסגורם כ"מסתננים" בשיח הציבורי בישראל. כך, על סדר היום הציבורי ישנן כיום שתי מסגרות התייחסות בולטות למהגרים מאפריקה - מחד, המסגור של הממסד הפוליטי 'מסתננים' משקף את עמדת מעצבי המדיניות בישראל כלפי המהגרים מאפריקה הרואים בהם איום על האינטרסים הלאומיים של מדינת ישראל ובעיקר איום דמוגרפי המסכן את הרוב היהודי במדינה. מאידך, המסגרת של ארגוני המגזר השלישי (לצד נציבות האו"ם לפליטים)

הרואה במהגרים מאפריקה אנשים הזכאים להגנה מתוקף אמנת הפליטים הבין לאומית ופועלת לשמירה על זכויותיהם ככאלה.

בשנת 2010, החליטה הממשלה בישראל על הקמת גדר לאורך הגבול עם מצרים ועל הקמה של מתקן משמורת, שצפוי היה להכיל עשרות אלפי מהגרים מאפריקה. בשנה זו גם נוספה על גבי ויזת השהייה שלהם הכתובת "אישור זה אינו מהווה אישור עבודה". בעקבות עתירה של ארגוני הזכויות לבג"צ נגד איסור העבודה, בשל העובדה כי למהגרים מאפריקה אין דרך אחרת לכלכל את עצמם, התחייבה המדינה שלא לאכוף את איסור העבודה הזה. נוהל נוסף שיזמה המדינה בשנת 2013 המשקף אף הוא את מדיניות ההדרה של ישראל כלפי המהגרים מאפריקה הוא נוהל חזרה מרצון שהציע למבקשי מקלט המעוניינים לשוב לארצם \$1500 מענק חזרה. המענק הוגדל בינתיים לסכום של \$3500¹.

התיקון לחוק למניעת הסתננות עבר בכנסת בינואר 2012, ושונה בעקבות החלטת בג"צ מספטמבר 2013 בתגובה לעתירה של ארגוני הזכויות מן המגזר השלישי לבג"צ, לפיה החוק פוגע באופן לא מידתי בזכויותיהם של המהגרים מאפריקה. החידוש העיקרי שיצר התיקון לחוק משנת 2012 בעקבות העתירה הוא הפניית חלק מן המהגרים מאפריקה - בפרט גברים ללא משפחות ובעיקר מסודן - אל מתקן שהיה פתוח "חולות" בנגב. המתקן בא להחליף את תכנית החוק המקורית לשכן את מבקשי המקלט במתקני משמורת סגורים לתקופה של עד שלוש שנים. רוב המהגרים מאפריקה ממשיכים בינתיים להתגורר בערים שונות בישראל: חלקם הגדול בשכונות דרום תל אביב ואחרים באשקלון, אילת, ערד, ירושלים, חדרה, אשדוד וערים נוספות.

המסגור של המהגרים מאפריקה כ"מסתננים" החל ביוזמת קובעי המדיניות בישראל בשנת 2008. מראשיתו נקשר מסגור זה עם יחס מדייר כלפיהם שהתבסס על שתי טענות עיקריות - ראשית, נטען כי מספרם הרב של המהגרים מאפריקה שממתינים להיכנס לישראל יסכן את הרוב היהודי במדינה. שנית, נטען כי המהגרים מאפריקה כלל אינם נמצאים בסכנה אלא שהם מבקשים לשפר את תנאי חייהם באמצעות מציאת עבודה בישראל. המושג "מסתננים" אם כן הציג את המהגרים מאפריקה כ"מבקשי מקלט מזויפים". כנגד טענות אלו נשמעו טענות ארגוני הזכויות לפיהן המהגרים מאפריקה אינם מבקשי מקלט מזויפים אלא מצויים בסכנה בארץ מוצאם ויש לבחון האם הם עומדים בקריטריונים הבין לאומיים המגדירים "פליטים". בין אם מספרם צפוי לעלות או לא, טענו ארגוני זכויות האדם, המדינה מחויבת להבטיח למי שזכאים לכך על פי החוק הבין לאומי מקלט. במלים אחרות, הציבור בישראל נדרש לגבש את עמדתו לגבי המדיניות כלפי המהגרים מאפריקה משתי פרספקטיבות - הראשונה, מניחה כי מדובר במבקשי מקלט מזויפים המחפשים עבודה וחיים טובים יותר מאלו שהיו להם באפריקה ואילו השנייה מניחה כי מדובר במבקשי מקלט הלכה למעשה

¹ עד כה עזבו את מדינת ישראל באופן הזה 2,612 אנשים כך על פי הדוח האחרון של רשות האוכלוסין וההגירה

שמדינת ישראל מחויבת על פי החוק הבינלאומי להגן על זכויותיהם. המחקר הנוכחי מבקש לבחון האם לפרספקטיבות אלו יש תפקיד בתהליך גיבוש העמדות של הציבור בישראל כלפי המהגרים מאפריקה, ואם כן - מהו.

2.2. תיאוריה:

עמדות הציבור כלפי המהגרים מאפריקה, חשובות על מנת להבין תהליכים כלליים של היחסים שבין מעצבי מדיניות לציבור שאת האינטרסים שלו מדיניות זו אמורה לשקף. ואולם, במקרה של המהגרים מאפריקה, לא רק אינטרסים של הציבור באים לידי ביטוי אלא גם היבטים מוסריים ומשפטיים הנובעים מן החוק הבין לאומי וממחויבויות בין לאומיות של ישראל. ביסוד מחויבויות אלו ניצב ההומניטרזם. הומניטרזם, על פי Gibney (2004). הוא המחויבות של כל פרט בחברה לסייע למי שמצוי בצרה או נתון במצב של סבל. מחויבות זו קשורה במושגים של חמלה (Darcy 2004). הומניטרזם, מוגדר הן מבחינת האחריות של פרטים אלה כלפי אלה והן מבחינת האחריות של מדינות שונות כלפי מי שפונים אליהן לעזרה וביניהם גם מבקשי מקלט ופליטים. אחת הסוגיות העיקריות המלווה את המחויבות של מדינות ושל חברות למימוש עקרונות הומניטריים כלפי פליטים ומבקשי מקלט נוגעת לכך שקיים אי שוויון בעמדה של נותנת השירות - המדינה, ושל הפונים לקבל עזרה - מבקשי המקלט: המדינה מצופה לסייע, ומבקשי המקלט מצופים לקבל את העזרה המוצעת. במצב דברים כזה, המדינה מחזיקה בחופש להגדיר את גבולות הסיוע שהיא מוכנה לתת ואת המשמעות הקונקרטית של יחס הומינטרי. הסמכות של המדינה לקבוע את גבולות הסיוע שהיא מוכנה לתת למבקשי מקלט מאפשרת למקבלי החלטות במדינה לקבוע אם לתת סיוע, איזה סיוע לתת, ולמי.

בהיותם של מקבלי ההחלטות נבחרו ציבור, יש להניח כי לתפיסות רווחות בציבור כלפי זרים יש תפקיד מרכזי במתן מענה לשאלות אלו. כלומר, מעצבי המדיניות צריכים מחד להגיב למוסכמות נורמטיביות של הומניטרזם ומאידך להגיב לתביעות מצד הציבור לו הם מחויבים. תביעות אלו, כפי שמחקרים קודמים מראים, צפויות לשקף את המתח שבין מחויבות לערכים אוניברסליים של הומניטרזם מחד, ותפיסה של הזרים כמקור לאיום חברתי-כלכלי ולאיום סמבולי-תרבותי מאידך (רא' Rajjman & Hochman, 2012). בבואה לנסח מדיניות כלפי המהגרים מאפריקה, נדרשת המדינה לפשר או להכריע בין הצורך לטפל באיומים מצד המהגרים למחויבות המוסרית והחוקית לשמור על זכויותיהם. נשאלת השאלה האם למסגורם של המהגרים מאפריקה בישראל כ"מסתננים" ישנו תפקיד בהפרת האיזון שבין הלחצים ההומניטריים הבין-לאומיים ללחצים העיניים הלאומיים בהבניית המדיניות כלפיהם, ולגיוס תמיכת הציבור במדיניות זו.

מסגור, משמעותו הצגה של נושא מסוים במציאות היומיומית על ידי גורמים בעלי השפעה (התקשורת או אליטות פוליטיות ואחרות) באופן המאיר ממדים מסוימים בתוכו שיש בהם כדי לקדם משמעויות ופרשנויות מסוימות לגביו (Haider-Markel & Joslyn, 2001). מחקרים שונים עסקו בשאלה האם מסגור של נושא מסוים בצורה אחת, משפיע על עמדות הציבור לגבי אותו הנושא (Nelson et al.,)

1997). המנגנון שמקשר בין המסגור בשיח הציבורי לבין העמדות של הציבור עצמו הוא מנגנון פסיכולוגי המבוסס על עקרונות של זמינות ורלוונטיות של שיקולים שונים המעצבים את עמדות הציבור. כאשר אדם מבקש לגבש עמדה על נושא מסוים הוא נדרש לשיקולים שונים. חשיפה למסגור כזה או אחר, צפויה להגביר את הזמינות של שיקולים מסוימים על פני אחרים. זמינותו של שיקול מסוים לא בהכרח תקבע את הדומיננטיות של אותו השיקול בעמדה של האדם. הדומיננטיות, תלויה במידה שבה האדם תופס את השיקולים הללו כרלוונטיים לעמדה שלו. במקרים רבים, ייחוס הרלוונטיות הוא אוטומטי. ואולם, ישנם גם אנשים המסוגלים לאתגר את השיקולים הזמינים להם מול שיקולים אחרים שהם לוקחים בחשבון או מתוך ידע קודם, או מתוך זמינותם של שיקולים מתחרים בשיח הציבורי.

מסגורים שונים, צפויים להשפיע על מערכת השיקולים של אנשים בצורות שונות. טברסקי וכהנמן (Tversky & Kahneman, 1981) למשל, מייחסים חשיבות רבה למטען הערכי של אופן ההתייחסות (המסגור) לנושאים מסוימים. הם מצאו כי כאשר נושא מסוים מואר באור שלילי או חיובי תגובת הנחשפים אליו שונה באופן מהותי (מסגור מתחרה). חשוב לציין כי מסגור לא תמיד עומד בקריטריון של מטען ערכי חיובי מול שלילי. ישנם מקרים בהם ערכים שונים מודגשים בכל מסגור שאינם בהכרח מאירים את הנושא שעל הפרק באור חיובי או שלילי (Keren 2011). מסגור זה מכונה בשם מסגור נושאי מפני שהוא מציף ממדים מסוימים ולא אחרים הקשורים בנושא ספציפי עליו מתקיים דיון. המקרה של המהגרים מאפריקה בישראל מתאים יותר למסגור נושאי ולכן מחקר זה נשען בעיקר על ההנחות העולות מגישה זו "מסגור". על פי הנחות אלו מסגור מדגיש ערכים מסוימים על פני ערכים אחרים שיכולים להתבטא בנושא מסוים, ועל ידי כך הופך את הערכים הללו לנגישים יותר לציבור בבואו לגבש עמדה על אותו הנושא.

בהתאם לכך אצפה כי חשיפה לכינוי "מסתננים" תדגיש את האיומים הקשורים בכניסתם ובנוכחותם של המהגרים מאפריקה בישראל. נחקרים שנחשפו למילה "מסתננים" צפויים על כן להראות רמות גבוהות יותר של איום חברתי-כלכלי או סימלי-תרבותי נתפס לעומת מי שנחשפו למילה "מבקשי מקלט". כמו כן, נחקרים אלו צפויים להביע עמדות מדירות יותר כלפי המהגרים מאפריקה מבחינת הזכויות שהם צריכים או לא צריכים לקבל. לעומת זאת המסגור 'מבקשי מקלט' צפוי להדגיש את הערכים ההומניטריים עימם הוא קשור ולכן, נחקרים שנחשפו למסגור זה צפויים להראות רמות נמוכות יותר של איום חברתי-כלכלי או סימלי-תרבותי נתפס מצד המהגרים מאפריקה ולהביע נכונות רבה יותר להעניק להם זכויות.

2.3 השיטה וכלי המחקר:

כדי לבדוק את השפעת המסגור על עמדות הציבור בישראל כלפי המהגרים מאפריקה נערך סקר טלפוני בקרב מדגם מייצג (על פי יישובים) של החברה הישראלית יהודית. הסקר הורכב משני שאלונים כאשר בשאלון אחד קבוצת ההתייחסות היתה "מסתננים" (n=300) ואילו בשני קבוצת ההתייחסות היתה "מבקשי מקלט" (n=501). הסקר התקיים בקיץ 2013. בלוח 1 מוצגת התפלגות

הנחקרים על פני המאפיינים השונים. ייצוגיות המדגם היא בדרך כלל משביעת רצון. הסטייה הבולטת ביותר של המדגם ממאפייני האוכלוסייה היהודית בישראל כפי שהם מוצגים בנתוני למ"ס היא במשתנה השכלה. בעוד שעל פי נתוני הלמ"ס שיעור היהודים המחזיקים בתואר ראשון ומעלה הוא כ-40%, במדגם של המחקר הנוכחי שיעורם קרוב יותר ל 50%. למרות שמדובר בסטייה גדולה מן האוכלוסייה יש לציין כי סטייה זו דווקא מאירה את ממצאי הסקר באור שמרני יותר זאת לאור הקשר השלילי שנמצא בדרך כלל בין השכלה גבוהה לעמדות שליליות (Gorodzeisky & Semyonov, 2006).

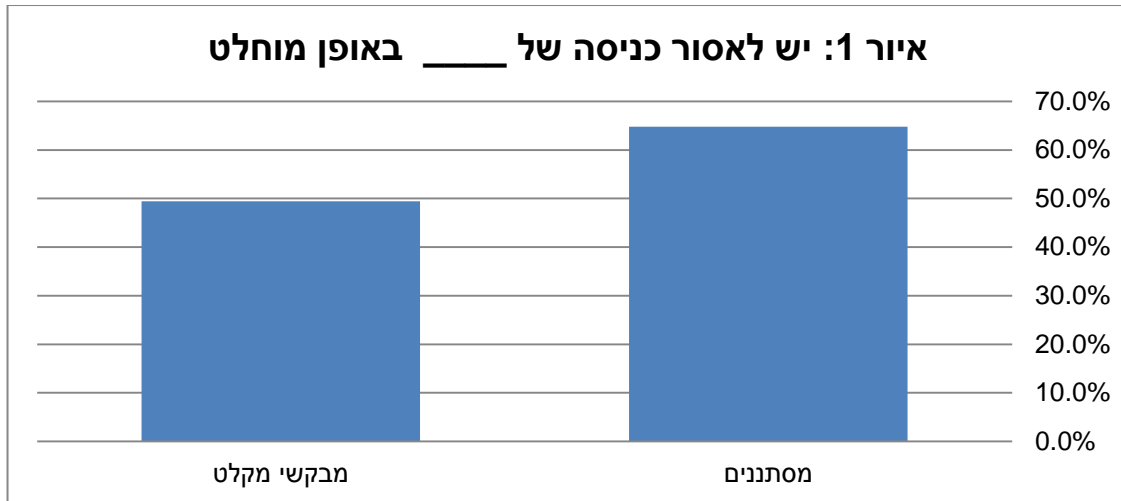
כל שאלון כלל משפט פתיחה שנועד לחשוף את הנחקרים לאחד משני המסגורים "מסתננים" / "מבקשי מקלט". בשאלון הראשון המשפט היה: "בשנים האחרונות מסתננים לישראל מגבול מצרים אנשים ממדינות אפריקאיות שונות ללא אישור כניסה או שהייה ובניגוד לחוק". בשאלון השני המשפט היה: "בשנים האחרונות נכנסים לישראל דרך גבול מצרים אנשים ממדינות אפריקאיות שונות המבקשים מקלט מסיבות של מלחמת אזרחים או רדיפה פוליטית". השאלות בשני השאלונים היו זהות לחלוטין למעט המילה מסתננים/מבקשי מקלט. לוח 2 מציג את התפלגות הנחקרים על פני מאפיינים חברתיים-כלכליים בשני השאלונים. כפי שניתן לראות, הנחקרים שנדגמו לכל אחד מן השאלונים דומים דיים כדי לפסול אפשרות שמי מבין מאפיינים הללו אחראי להבדלים שנמצאו בין המשיבים.

השאלון הכיל 4 חלקים עיקריים: החלק הראשון הכיל שאלה אחת המתייחסת לכניסה של מסתננים/מבקשי מקלט לישראל. החלק השני הכיל היגדים שבחנו איום חברתי-כלכלי נתפס, החלק השלישי התייחס למושג מרחק חברתי והשלישי התייחס לזכויות שיש להעניק או לא להעניק למסתננים/מבקשי מקלט בישראל. חלקו האחרון של השאלון הכיל מספר שאלות אישיות על מנת לאפיין את הנחקרים מבחינת מעמדם, המוצא האתני שלהם, ההזדהות הפוליטית שלהם ועוד.

2.4. הממצאים העיקריים:

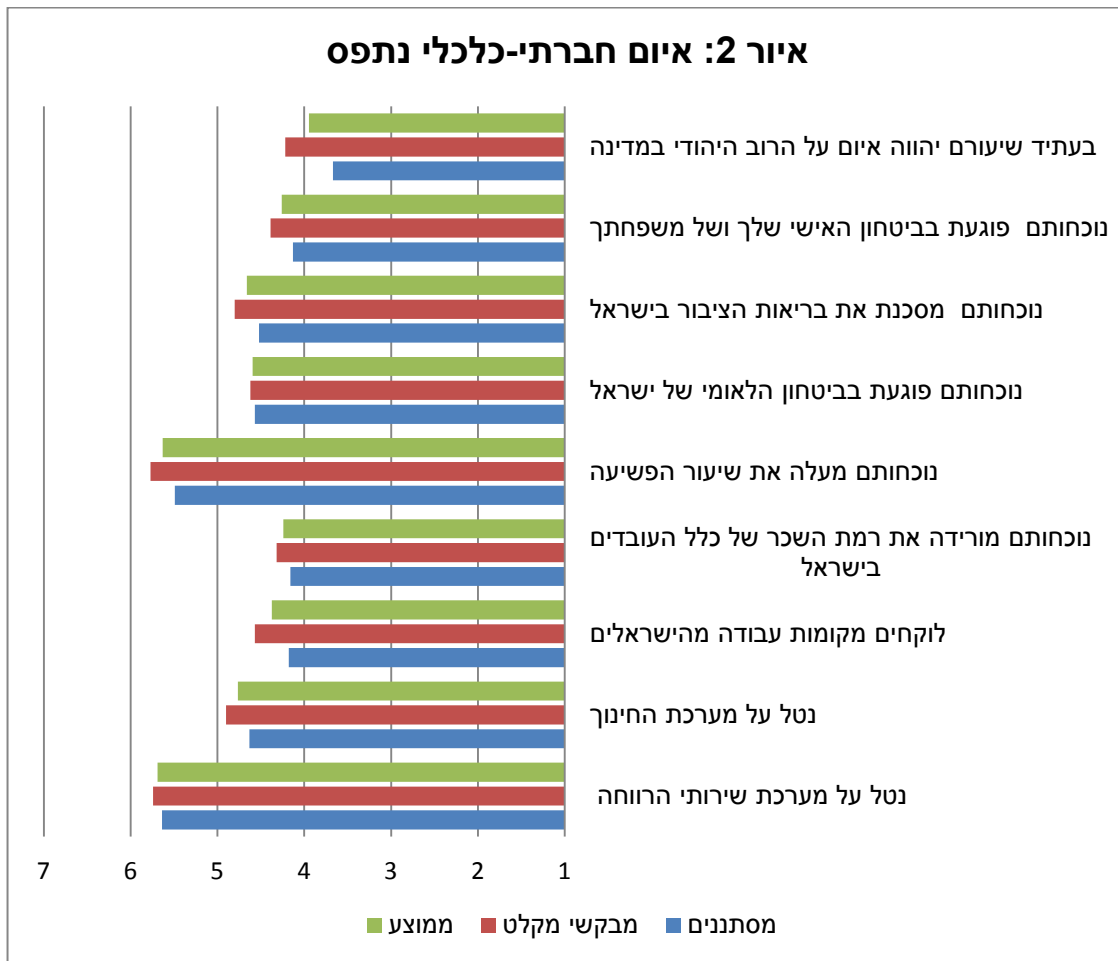
בחלק הראשון של פרק זה אציג את המגמות העיקריות העולות מניתוח עמדות הנחקרים. המגמות ייבחנו בשלושה ממדים עיקריים (1) המידה בה נתפסים המהגרים מאפריקה בישראל כאיום חברתי-כלכלי (2) המרחק החברתי שחשים הישראלים מהמהגרים מאפריקה (3) עמדות הציבור לגבי מתן או שלילה של זכויות מן המהגרים מאפריקה. מאחר והמחקר הנוכחי נשען על שני שאלונים נפרדים שהציגו קבוצת התייחסות שונה לנחקרים, הממצאים קובצו לשלוש קבוצות: "מסתננים" (למי שנשאלו על המסתננים), "מבקשי מקלט" (למי שנשאלו על מבקשי מקלט), וכאשר רלוונטי גם הממוצע בין שני השאלונים. הסולם בו נמדדו העמדות נע בין 1 (כלל לא מסכים) ל 7 (מסכים בהחלט) אלא אם יצוין אחרת.

איור 1 (למטה) מתאר את אחוזי התמיכה של הנחקרים בכל אחד מן השאלונים באיסור מוחלט של כניסת מבקשי מקלט/מסתננים לישראל. בעוד שבקרב מי שנחשפו למסגור מסתננים מעל 60 אחוזים תומכים מאיסור כניסה גורף, בקרב מי שנחשפו למבקשי מקלט רק 50 אחוז תומכים באיסור כזה.

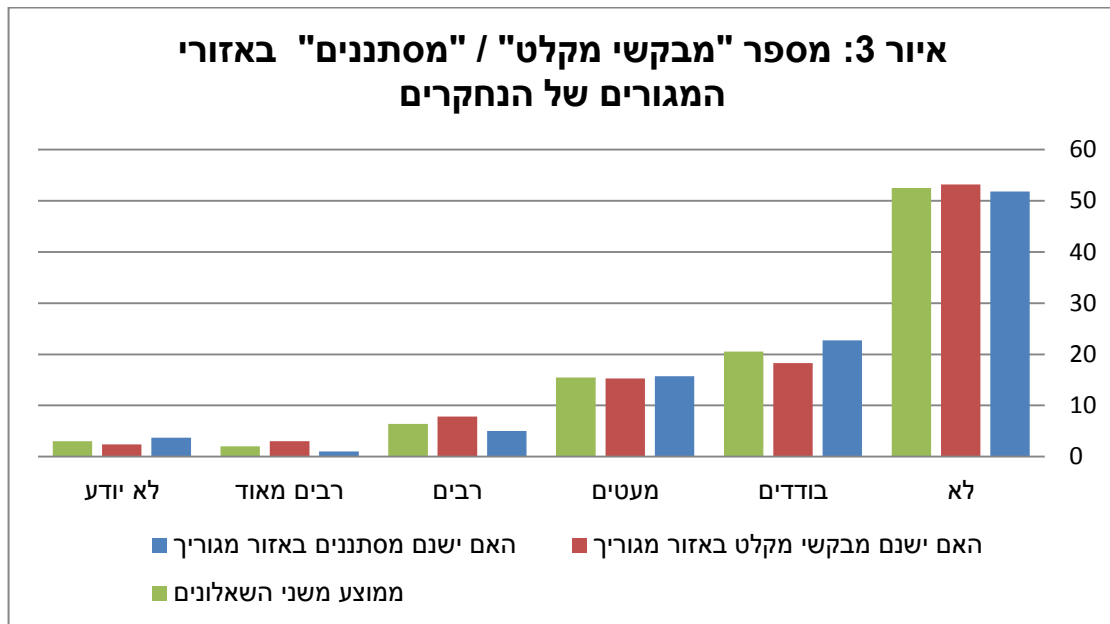

איור 2 מציג את ממוצע ההסכמה עם תשעה היגדים המקובלים לבחינת האיום החברתי-כלכלי הנתפס כלפי זרים בכלל. כפי שניתן לראות מן האיור, המהגרים מאפריקה נתפסים בישראל כמאיימים במגוון רחב של תחומים, וברוב ההיגדים הממוצע עולה מעבר לקטגוריית האמצע של הסולם (3.5). בפרט, הנחקרים מדווחים על הסכמה גבוהה יחסית עם הטענה כי מבקשי המקלט/מסתננים בישראל מעלים את רמת הפשיעה, ומהווים נטל על מערכת שירותי הרווחה. ההסכמה הרבה עם ההיגד השני מעניינת בעיקר נוכח העובדה כי שירותי הרווחה בישראל אינם נגישים בדרך כלל למהגרים מאפריקה.

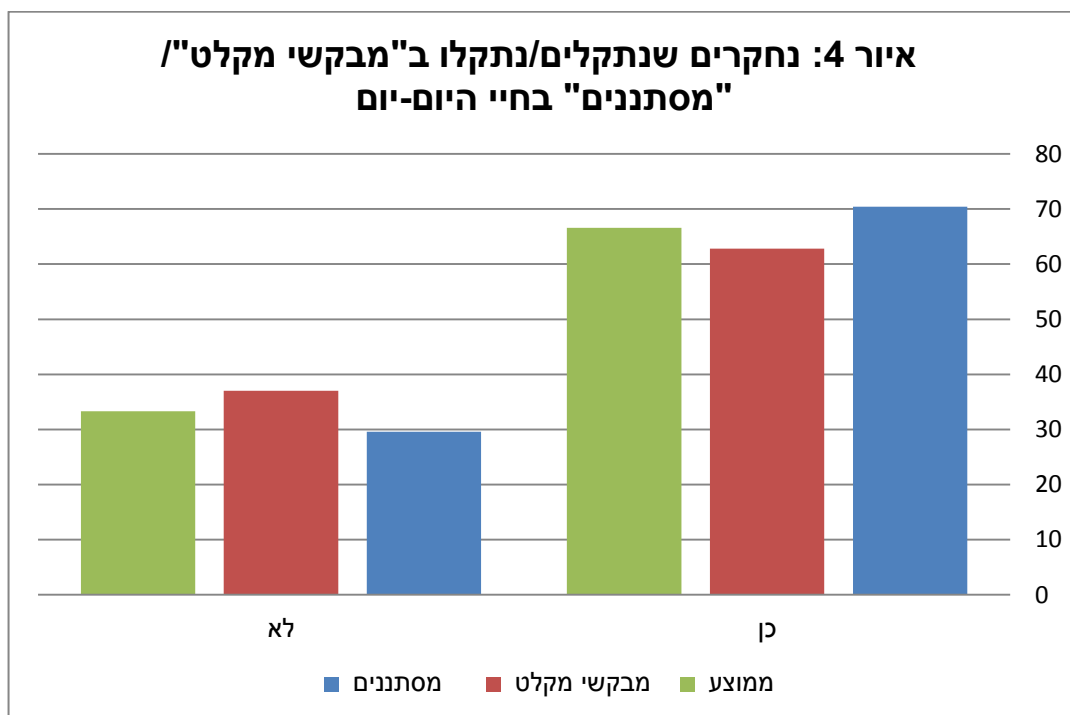
בניגוד לציפיות, דווקא נחקרים שנחשפו למילה "מבקשי מקלט" הביעו הסכמה רבה יותר עם ההיגדים המוצגים כאן ולא אלו שנחשפו למילה "מסתננים". ההבדלים בין הנחקרים היו מובהקים סטטיסטית בארבעה מתשעת ההיגדים: "מבקשי מקלט לוקחים מקומות עבודה מישראלים"; "נוכחותם של מבקשי המקלט בישראל מעלה את שיעור הפשיעה"; "נוכחותם של מבקשי המקלט מסכנת את בריאות הציבור בישראל"; "בעתיד שיעור מבקשי המקלט יהיה גבוה עד כדי כך שיהווה איום על הרוב היהודי במדינה".

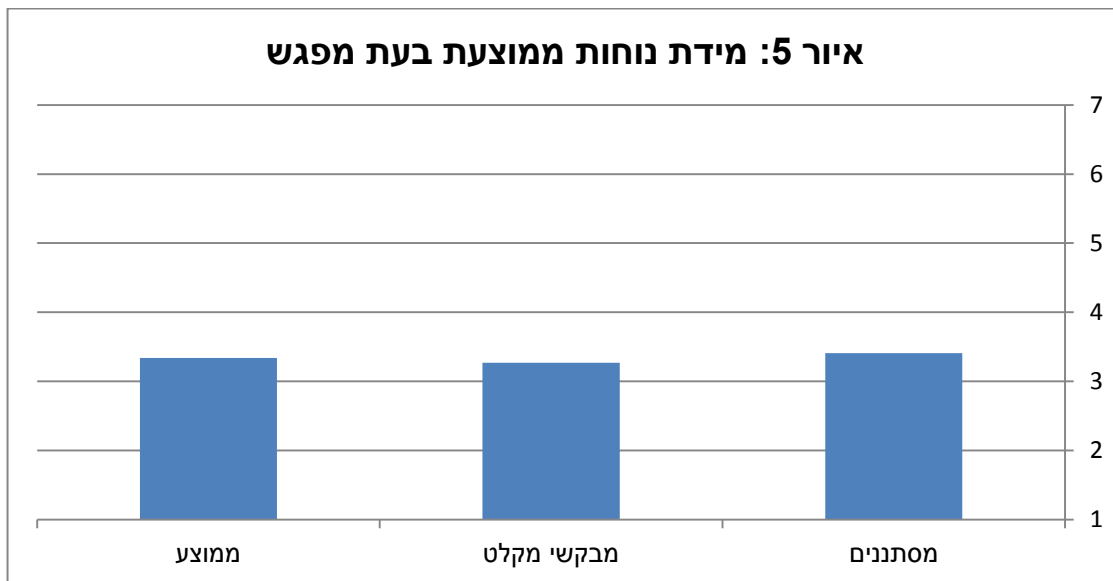
לפני שאתייחס למרחק החברתי של הציבור בישראל מן המהגרים מאפריקה, חשוב גם לגעת בשאלה עד כמה הציבור בישראל בכלל נחשף לאוכלוסייה זו שלא בתיווך התקשורת או, במילים אחרות, האם הציבור בישראל נפגש עם מהגרים מאפריקה ביום-יום? איור 3 (למטה) מציג מענה ראשוני לשאלה זו. מן הנתונים המוצגים באיור 3 עולה כי מעל 50 אחוזים מן הנחקרים מדווחים כי באזור מגוריהם אין בכלל מהגרים מאפריקה. ממצא זה אינו מפתיע נוכח העובדה כי פיזורם של המהגרים מאפריקה בישראל היום הוא מוגבל ורובם הגדול מתגורר בשלוש-ארבע שכונות בדרום תל אביב (נתן, 2012).

על המפגש היום-יומי בין הציבור בישראל למהגרים מאפריקה ניתן ללמוד גם מאיור 4 (למטה) המתאר את אחוז הנחקרים שנתקלים או נתקלו בהם בחיי היום-יום. למרות שמעל מחצית מן הנחקרים דיווחו שמהגרים מאפריקה לא גרים מאזור המגורים שלהם, מעל 60% מן הנחקרים דיווחו כי הם נתקלים במהגרים מאפריקה בחיי היום-יום שלהם. מעניין לציין כי למרות הדמיון הרב במאפיינים של הנחקרים שהשיבו לשאלונים השונים, נראה כי מי שנחשפו למילה "מסתננים", מדווחים מעט יותר שהם נתקלו בהם לעומת מי שנחשפו למילה "מבקשי מקלט".

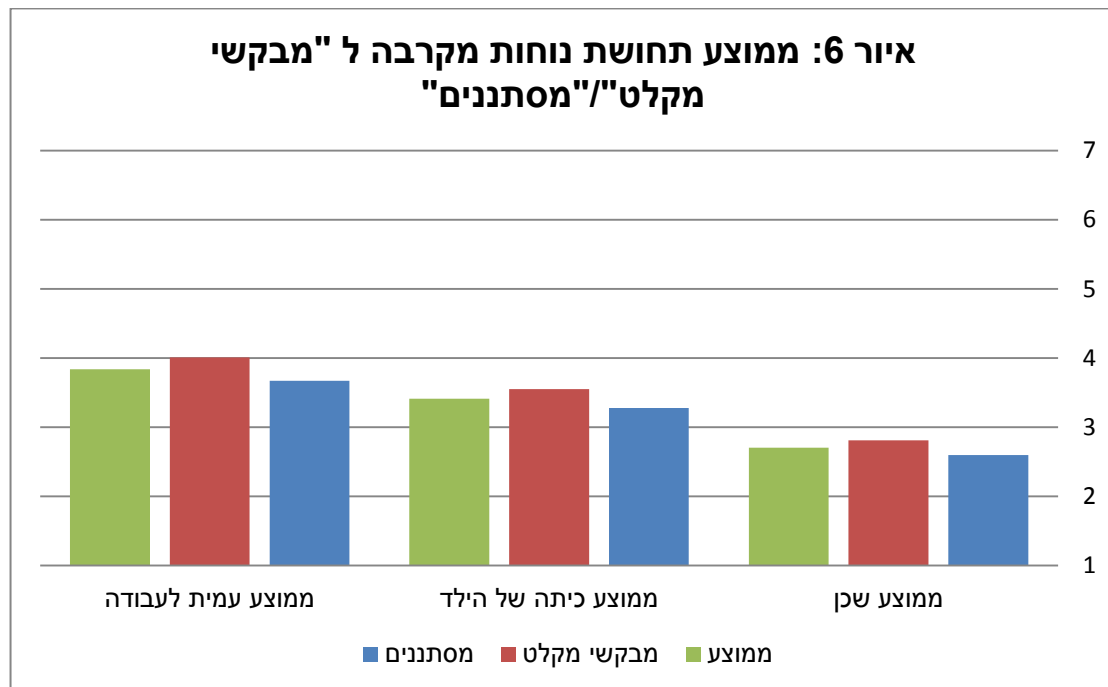
מעבר לשאלה האם בכלל יש לציבור בישראל הזדמנות להיפגש עם מהגרים מאפריקה - בחיי היום יום, בשכונת המגורים וכולי, יש לשאול גם כיצד מרגישים הישראלים בעת מפגש עם מבקשי מקלט/מסתננים. איור 5 (למטה) מתאר את ממוצע תחושת הנוחות של הנחקרים בעת מפגש כזה. חשוב לציין כי הממוצע חושב רק עבור נחקרים שדיווחו כי הם נפגשים עם מבקשי מקלט/מסתננים בחיי היום-יום שלהם. ההבדל בין הממוצע של מידת הנוחות בשאלון ה"מסתננים" לבין הממוצע של מידת הנוחות בשאלון "מבקשי המקלט" אינו מובהק סטטיסטית. איור 5 מעיד אם כן על תחושה לא נוחה של הנחקרים בעת מפגש עם מהגרים מאפריקה לא משנה כיצד הם ממוסגרים.

השאלה האם נתקלת במבקש מקלט/מסתנן בחיי היום יום היא כללית מאוד ולעיתים אף ישירה מידי ועלולה לספק תשובות מוטות. לכן, מקובל לבחון בנוסף גם מדד של מרחק חברתי נתפס המציג מצבים תיאורטיים יותר עימם קל יותר לנחקרים להתמודד. השאלון מציג לנחקרים שלושה מצבים שונים של מגע יום יומי עם מבקשי מקלט/מסתננים, המעידים גם על מידה שונה של מרחק חברתי. בפרט, הנחקרים התבקשו לדווח על מידת הנוחות שהיו חשים אם מבקש מקלט/מסתנן היה שכן שלהם, אם ילד של מבקש מקלט/מסתנן היה לומד בכיתה של הילד שלהם ואם מבקש מקלט/מסתנן היה עמית שלהם בעבודה.

הממצאים של שלושת השאלות הללו מוצגים באיור 6 (למטה). מן האיור עולה כי הנחקרים מדווחים על אי נוחות שהם מצפים לחוש בכל שלושת המצבים. בפרט, רמת הנוחות הממוצעת הנמוכה ביותר נמצאה ממצב שבו מבקש מקלט/מסתנן יהיה שכן של הנחקרים. רמת הנוחות הממוצעת הגבוהה ביותר המדווחת נמצאה ממצב שבו מבקשי מקלט/מסתננים יהיו עמיתים לעבודה של הנחקרים (ממוצע של 4.01). מי שנשאלו על מסתננים כעמיתים לעבודה דיווחו על רמת נוחות ממוצעת של 3.67. ההבדל בממוצע הנוחות של הנחקרים ממצב בו מבקש מקלט/מסתנן יהיה עמית שלהם לעבודה בין נחקרים מקבוצות המסגור השונות היה מובהק סטטיסטית. במלים אחרות, נראה כי כמו

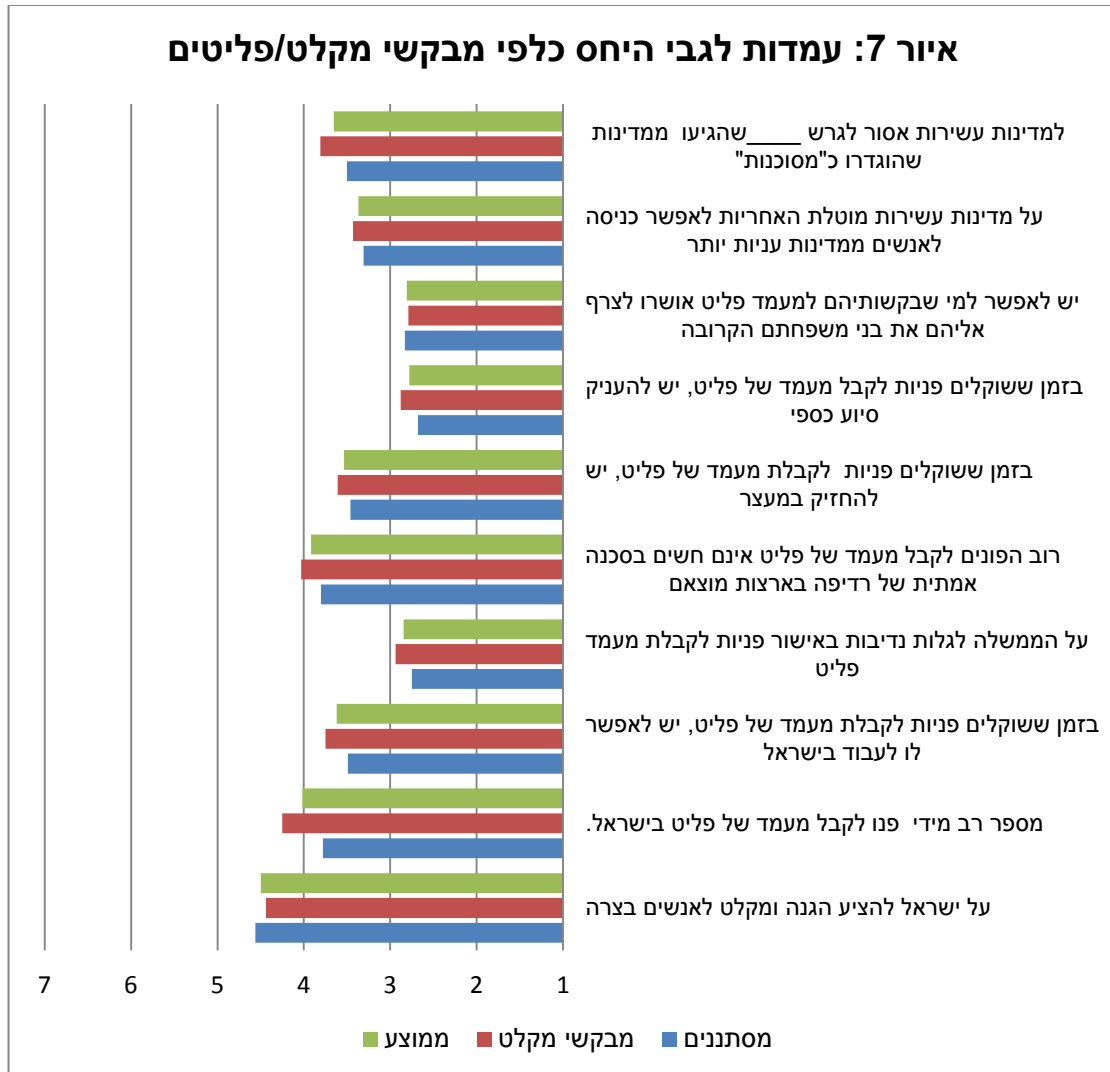
אלו שכבר באים במגע יום-יומי עם מבקשי המקלט, גם מי שלא באים עימם במגע מצפים כי מגע כזה יעורר בהם תחושה של אי נוחות.

החלק האחרון של שאלון העמדות בחן את הנכונות של הציבור בישראל להעניק למבקשי המקלט/המסתננים זכויות שונות. ההיגדים השונים שהוצגו לנחקרים קשורים עם זכויות הניתנות לפליטים על פי הסכמות בין לאומיות ועל פי או ברוח אמנת הפליטים משנת 1951; עם הליך בקשת המקלט; ועם הלגיטימיות של בקשות המקלט של מבקשי המקלט/מסתננים בישראל. איור 7 מציג סיכום של ממוצעי מידת ההסכמה עם ההיגדים השונים בשלוש קבוצות - מסתננים, מבקשי מקלט וממוצע העמדות בשני השאלונים.

מאיור 7 ניתן ראשית לראות כי רמת ההסכמה הממוצעת עם רוב ההיגדים לא עולה הרבה מעל 4. ראוי לציין כי התמיכה הממוצעת הנמוכה ביותר נמצאה בהיגד "בזמן ששוקלים את פניות מבקשי המקלט/המסתננים לקבל מעמד של פליט, יש להעניק להם סיוע כספי" (ממוצע של 2.78). מידת ההסכמה של הנחקרים עם ההיגד "בזמן ששוקלים את פניית מבקש המקלט/המסתנן לקבל מעמד של פליט, יש לאפשר לו לעבוד בישראל" אף היא נמוכה יחסית (3.6) לממוצע שתי קבוצות ההתייחסות: מסתננים ומבקשי מקלט). חוסר ההסכמה עם מתן אפשרות לעבוד ועם מתן סיוע כספי מעיד על הסכמה של הציבור עם המדיניות הקיימת בישראל. חשוב עוד לציין כי בשני המקרים לא נמצא הבדל סטטיסטי מובהק בין מי שנשאלו על מסתננים לבין מי שנשאלו על מבקשי מקלט. מעניין לציין כי מדיניות המשמורת המקובלת היום בישראל אינה זוכה לתמיכה רבה בציבור ורמת ההסכמה הממוצעת עם ההיגד "בזמן ששוקלים את פניית מבקש המקלט/המסתנן לקבל מעמד של פליט, יש

להחזיק אותו במעצר" היא נמוכה יחסית (3.5) לממוצע שתי קבוצות ההתייחסות: מסתננים ומבקשי מקלט) ומצויה באמצע הסולם בו נמדדה ההסכמה עם היגד זה. גם כאן, ההבדלים הסטטיסטיים בין מי שהתייחסו למבקשי מקלט ומי שהתייחסו למסתננים לא מובהקים.

ההסכמה הממוצעת הגבוהה ביותר נמצאה עם ההיגד "על ישראל להציע הגנה ומקלט לאנשים בצרה" (4.5) לממוצע שתי קבוצות ההתייחסות: מסתננים ומבקשי מקלט), ואולם הנחקרים הביעו גם הסכמה עם ההיגד "מספר רב מידי של מבקשי מקלט/מסתננים פנו לקבל מעמד של פליט בישראל" (4) בממוצע שתי קבוצות ההתייחסות: מסתננים ומבקשי מקלט). כלומר, נראה כי מחד הנחקרים מביעים תמיכה בערכים הומניטריים ומאידך, הם חוששים ממספר המהגרים מאפריקה שנמצאים בישראל שפנו לקבל מקלט. הסכמה גבוהה יחסית נמצאה גם עם ההיגד "רוב הפונים לקבל מעמד של פליט אינם חשים בסכנה אמיתית של רדיפה בארצות מוצאם" (3.9) בממוצע בשתי הקבוצות - מסתננים ומבקשי מקלט). כלומר, ייתכן ואחת הסיבות לעמדות השליליות לגבי מספר הפונים הוא

ההסכמה כי רוב הפונים הם מבקשי מקלט "מזויפים". ממצא זה מעניין בעיקר כי הוא מעיד על הזהות הרבה בין הביטוי "מסתננים" לבין הביטוי "מבקשי מקלט" בקרב הציבור בישראל.

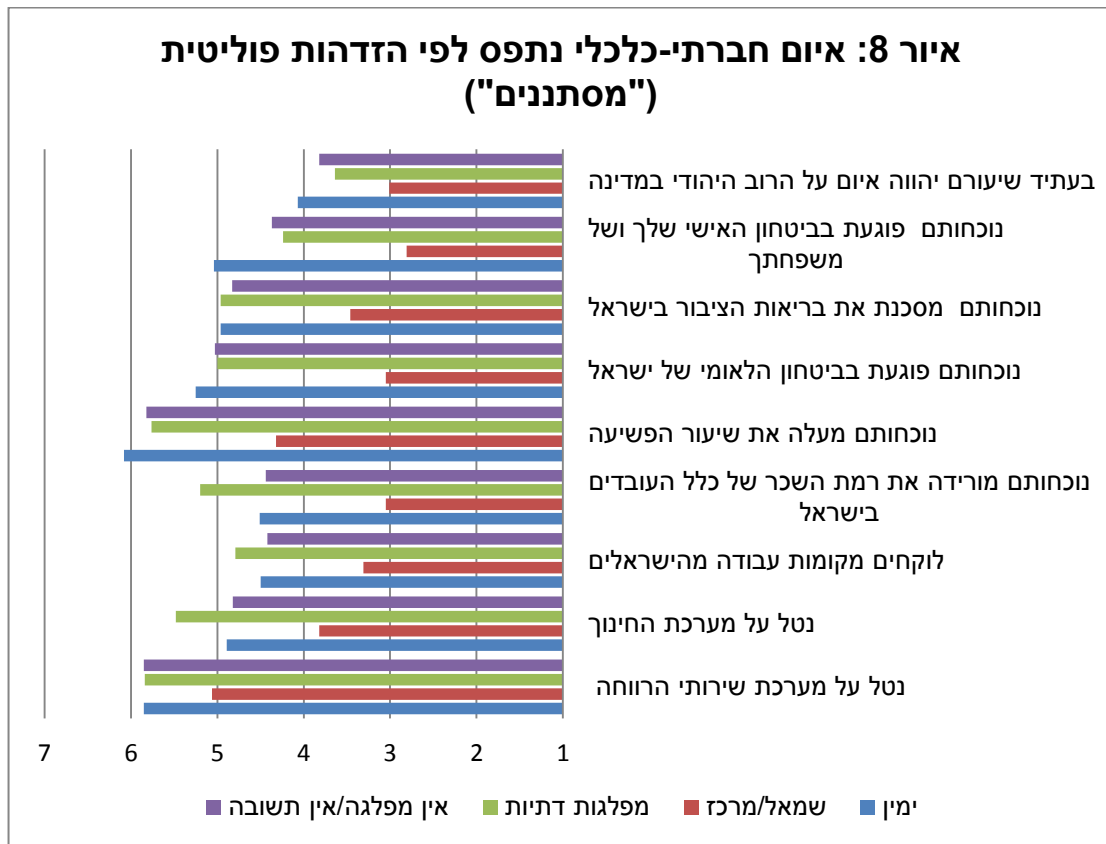
מעניין עוד לציין כי במקרה של ההיגד הנוגע למספר הפונים, נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בין מי שנחשפו למסגור "מסתננים" למי שנחשפו למסגור "מבקשי מקלט". בפרט, מי שנחשפו למסגור מבקשי מקלט הציגו עמדות שליליות יותר (ממוצע של 3.78 ל"מסתננים" ושל 4.25 ל"מבקשי מקלט"). הבדל סטטיסטי מובהק נוסף נמצא בממוצע ההסכמה של נחקרים שנחשפו למסגור מסתננים ושל מי שנחשפו למסגור מבקשי מקלט עם ההיגד "למדינות עשירות אסור לגרש מבקשי מקלט שהגיעו ממדינות שהוגדרו כ"מסוכנות" על ידי נציבות האו"ם לפליטים" (3.5 למסתננים ו 3.8 למבקשי מקלט). במקרה זה, נחקרים שנחשפו למסגור מבקשי מקלט מפגינים סובלנות רבה יותר לעומת מי שנחשפו למסגור מסתננים. כפי שניתן היה לצפות, המסגור "מבקשי מקלט" מקושר יותר עם עמדות הומינטריות לעומת המסגור "מסתננים".

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים והבדלים בעמדות:

בחברה הישראלית ישנו מספר רב של מאפיינים סוציו-דמוגרפיים המספקים פילוח של אוכלוסייה לקבוצות מובחנות. בדוח הנוכחי בחרתי להתמקד בשלושה פילוחים עיקריים: ההזדהות הפוליטית של הנחקרים, מידת הדתיות שלהם ורמת ההשכלה שלהם. מאפיינים אלו נמצאו לאורך השנים כרלוונטיים ביותר לעמדות של הציבור היהודי בישראל כלפי זרים ובפרט מהגרי עבודה. חשוב לציין כי התבוננות ברלוונטיות של מאפיינים אלו להבנת הבדלים בין הנחקרים יכולה גם לסייע בהבנה של השלכות מסגורם של המהגרים מאפריקה כ"מסתננים". בפרט, אם המאפיינים הללו אינם רלוונטיים בצורה דומה בשתי מסגרות ההתייחסות, יש לבחון מה מקור הבדלים ואיך הם באים לידי ביטוי.

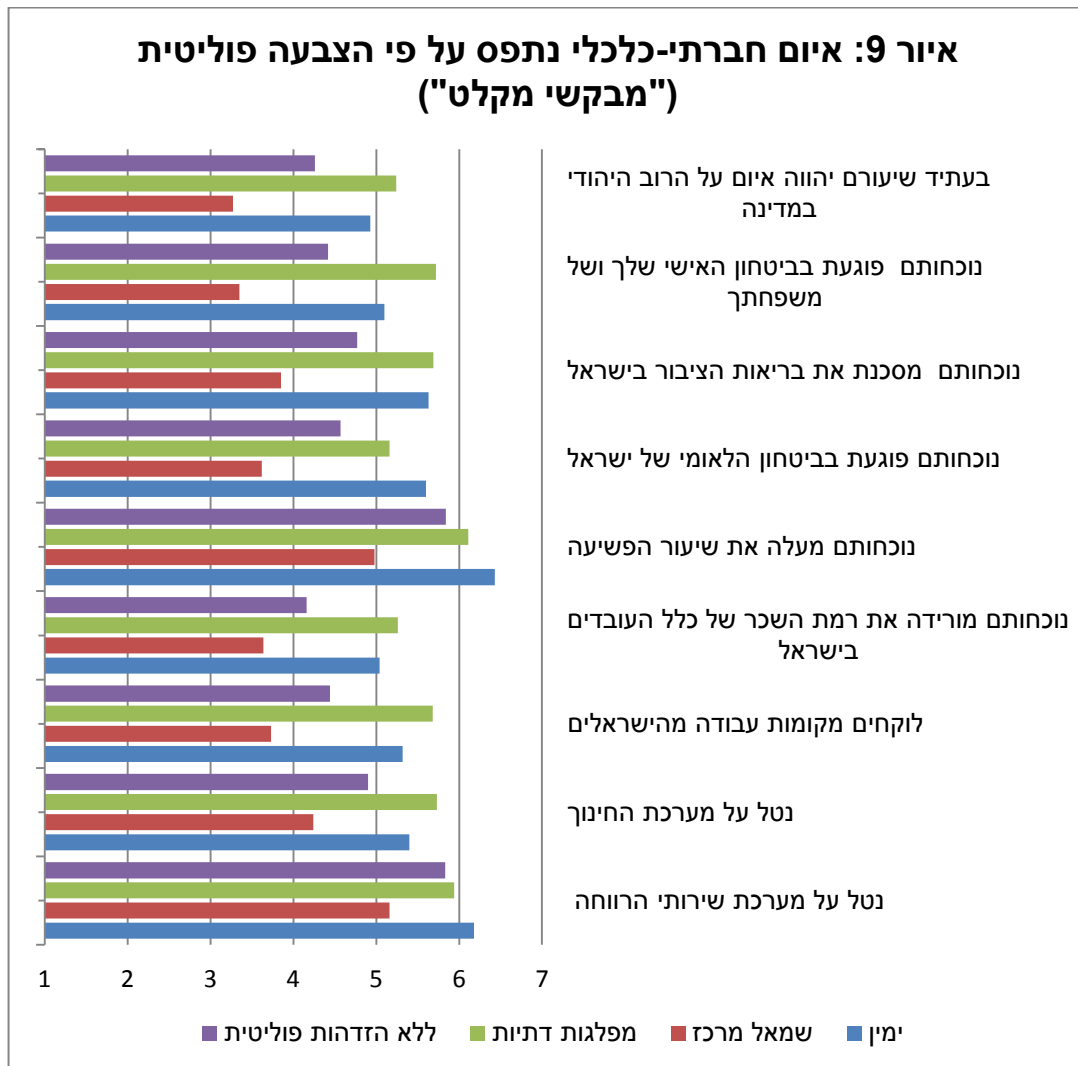
כדי לבחון הבדלים על בסיס הזדהות פוליטית אני מבחינה בין מצביעי ימין, מצביעי מפלגות דתיות, מצביעי מפלגות שמאל ומרכז ומי שאין להם הזדהות פוליטית ברורה. הנתונים המוצגים באיור 8 מתארים את הבדלים בין ארבע הקבוצות הפוליטיות הללו ברמת ההסכמה הממוצעת עם ההיגדים האומדים איום חברתי-כלכלי נתפס בקרב מי שנחשפו למילה "מסתננים" בשאלון. בקרב מי שנחשפו למילה "מסתננים", נמצא כי מצביעי שמאל ומרכז נוטים באופן מובהק להראות רמות נמוכות יותר של איום חברתי-כלכלי נתפס ביחס למצביעי מפלגות אחרות (ומי שלא הזדהו פוליטית) ובעיקר ביחס למצביעי מפלגות ימין. נטייה זו נמצאה על גבי כל ההיגדים (ברמת מובהקות סטטיסטית של 0.05 ומטה).

איור 8: איום חברתי-כלכלי נתפס לפי הזדהות פוליטית ("מסתננים")

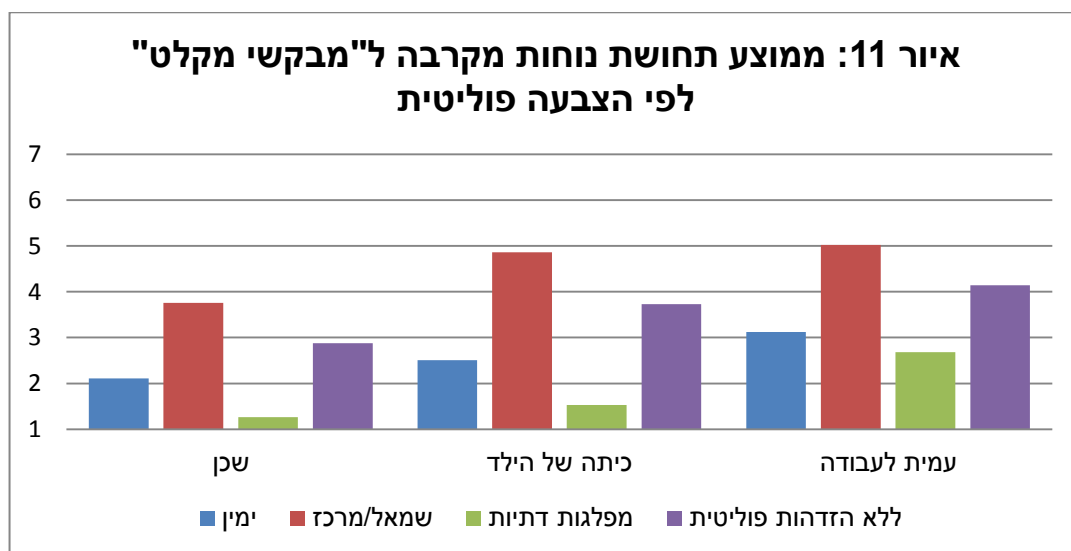
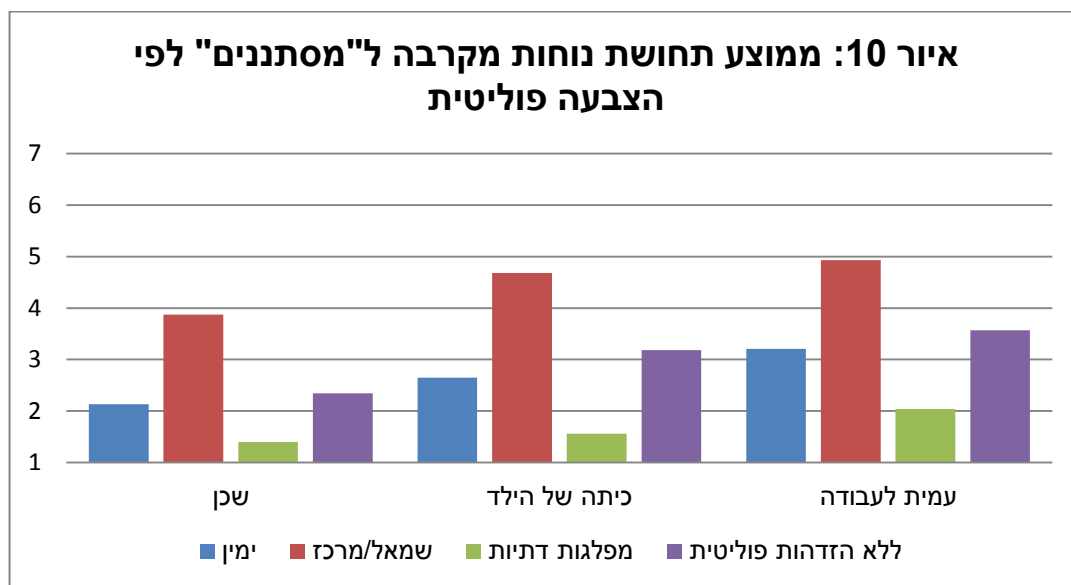

איור 9 (למטה) מציג הבדלים בין מצביעי המפלגות השונות במוצעים על גבי ההיגדים המודדים איום חברתי-כלכלי נתפס בקרב מי שנחשפו למילה "מבקשי מקלט" בשאלון. כפי שניתן לראות מן האיור, גם כאן ישנם הבדלים גדולים בין מצביעי שמאל/מרכז לנחקרים מצביעי מפלגות אחרות. גם כאן, בכל ההיגדים ההבדלים היו מובהקים סטטיסטית. כלומר, משני האיורים יחד עולה כי הצבעה פוליטית מסבירה גם את ההבדלים בעמדות הנחקרים כלפי מבקשי מקלט/מסתננים ולא רק את אלו כלפי קבוצות אחרות של זרים. בשני השאלונים (מסתננים/מבקשי מקלט) ניכרים בעיקר הבדלים בין מצביעי ימין למצביעי שמאל ומרכז כאשר מי שלא דיווחו על הצבעה או ציינו שאין להם למי להצביע, נמצאים ביניהם. ההבדלים בין מצביעי ימין למצביעי מפלגות דתיות הם על פי רוב לא מובהקים סטטיסטית.

ההבדלים בין נחקרים המצביעים למפלגות פוליטיות שונות בתחושת הנוחות שהם חושבים שיחוש בעת מפגש עם מבקש מקלט/מסתנן נבדקו אף הם בנפרד למי שנחשפו לשאלון ה"מסתננים" ולמי שנחשפו לשאלון "מבקשי המקלט". כדי לבחון את הנוחות בעת מפגש נעשה שימוש בשימוש בשלושת ההיגדים שהוצגו קודם לכן עבור כלל הנחקרים - נוחות אילו מבקש מקלט/מסתנן היה שכן שלהם, אילו למד בכיתה עם הילד שלהם או אילו היה עמית שלהם לעבודה. התשובות נעות בין 1 (לא נח) ל 7 (נח מאוד).

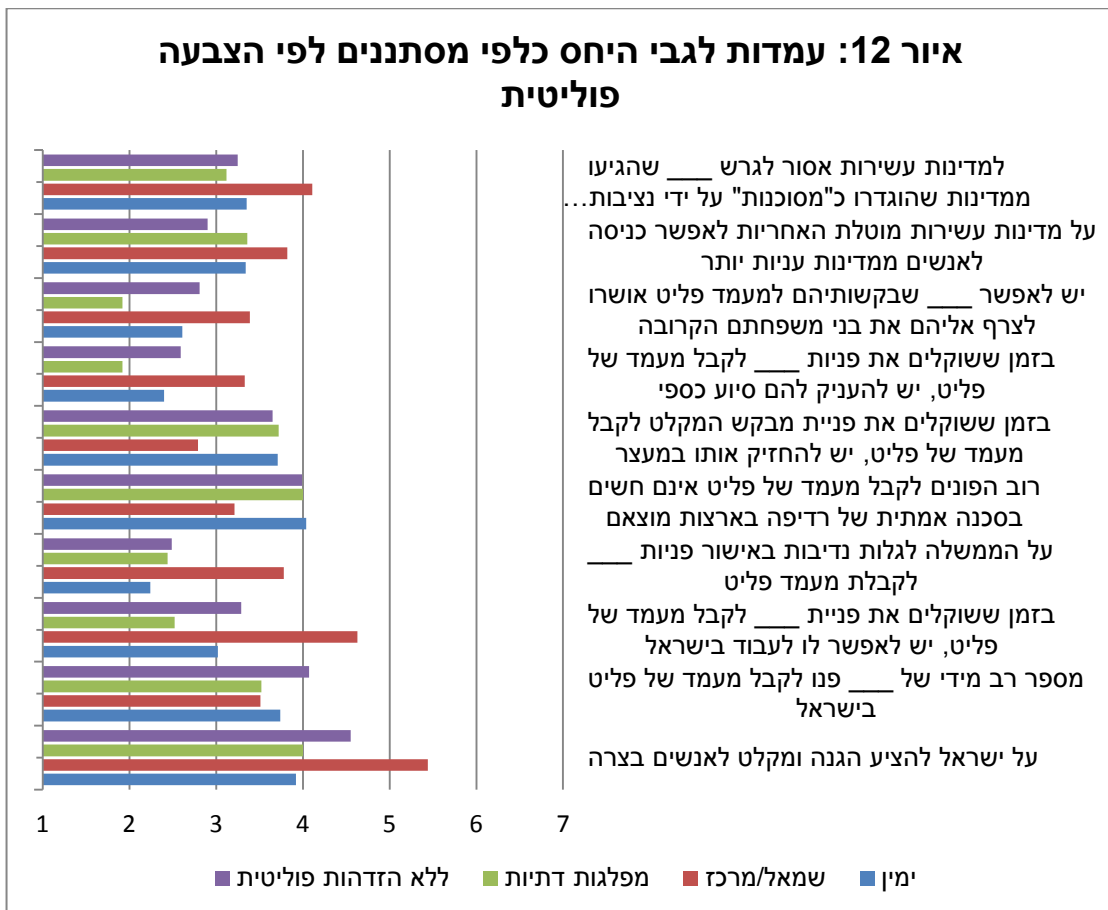
איור 10 (למטה), מציג את ממוצעי ההיגדים השונים לפי דפוסי ההצבעה של נחקרים שנחשפו לשאלון עם המילה "מסתננים". כפי שניתן לראות באיור, תחושת אי הנוחות הגבוהה ביותר (הממוצע הנמוך ביותר) מצויה בקרב נחקרים מצביעי מפלגות דתיות. תחושת הנוחות הגבוהה ביותר מצויה בקרב נחקרים מצביעי מפלגות שמאל ומרכז. איור 11, מציג את ממוצעי הנחקרים שנחשפו למילה "מבקשי מקלט" בשאלון לגבי נוחות מקרבה אליהם, גם כאן על פי דפוסי ההצבעה הפוליטית שלהם. הממצאים העולים מאיור זה דומים מאוד לאלו המתוארים באיור 10. בשני האיורים, ההבדלים המוצגים נמצאו להיות מובהקים סטטיסטית ברמת מובהקות של 0.01. ניכר אם כן, כי דפוסי הצבעה פוליטית או הזדהות פוליטית מהווים מאפיין משמעותי בהבנת השונות ברמת הנוחות הממוצעת שחשים הנחקרים ממפגש אפשרי עם מבקשי מקלט/מסתננים.

החלק הבא מוקדש לבחינת הבדלים בממוצעי הנחקרים על גבי ההיגדים הבוחנים את עמדותיהם לגבי מדיניות קבלה, מדיניות מקלט וזכויות, גם כאן תוך השוואה בין דפוסי ההצבעה של הנחקרים. כמו קודם, אני מבחינה בין ארבע קבוצות - מצביעי ימין, שמאל/מרכז, מפלגות דתיות ומי שלא דיווחו על הזדהות פוליטית כלל.

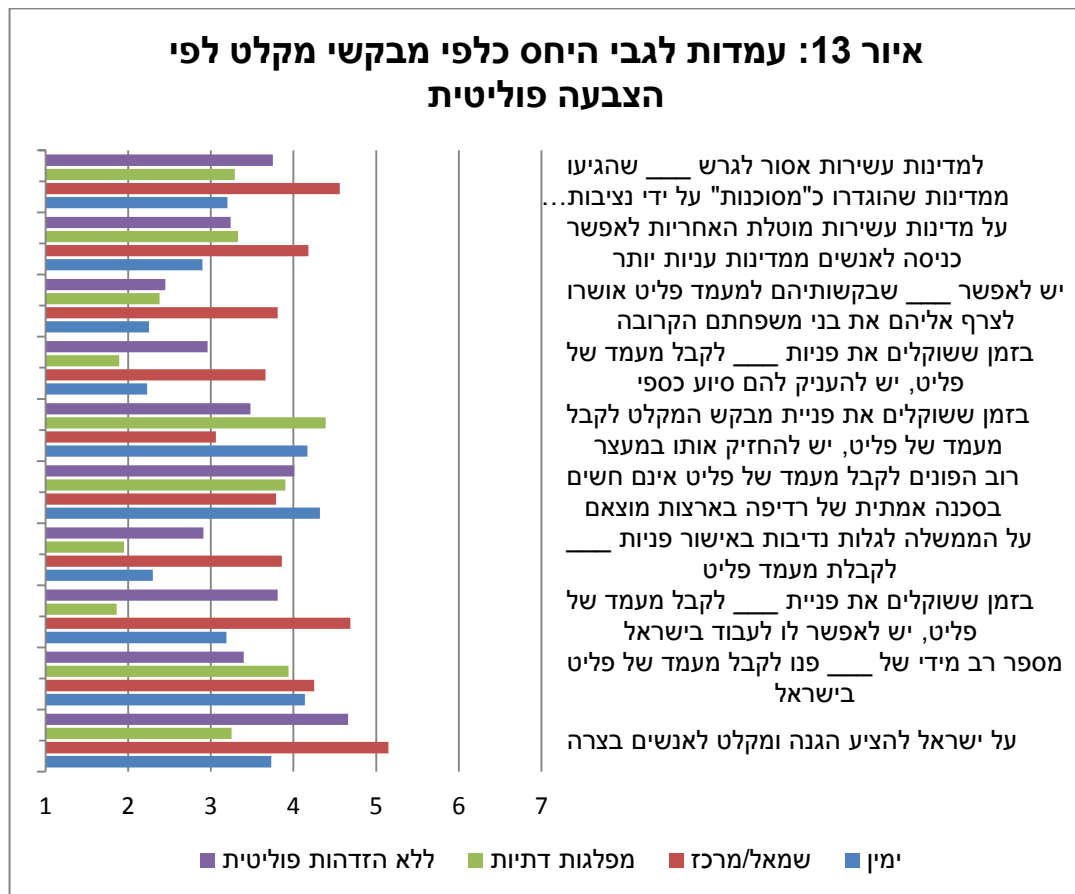
איור 12 מציג את הממוצעים של הנחקרים שהשיבו על שאלון ה"מסתננים" בפילוח לדפוסי הצבעה. מן הנתונים עולה כי מצביעי מפלגות שמאל ומרכז הם הסובלניים ביותר מבין הנחקרים. יחד עם זאת, חשוב לציין כי במקרה של ההיגדים המוצגים באיור 12, בניגוד לאיורים 8 ו 9 לא בכל ההיגדים ההבדלים בין מצביעי המפלגות השונות היו מובהקים סטטיסטית. בפרט, הממוצעים של מצביעי המפלגות השונות שנחשפו למילה "מסתננים" דומים בהתייחס להיגדים "מספר רב מידי של מסתננים פנו לקבל מעמד פליט בישראל", "רוב המסתננים הפונים לקבל מעמד של פליט אינם חשים בסכנה

ממשית בארץ מוצאם", ו"יש להחזיק את המסתננים במעצר". גם הממוצעים שהתקבלו לגבי ההיגדים "יש לאפשר למי שקיבלו מעמד פליט לצרף אליהם את בני משפחתם" ואלו העוסקים במחויבות ובאחריות של מדינות עשירות כלפי אנשים ממדינות עניות אלו הזקוקים להגנה היו דומים. מצביעי השמאל/מרכז בולטים בסובלנות רבה יותר בכל הקשור למחויבות של ישראל לסייע לזקוקים להגנה, לאפשר להם לעבוד, להעניק להם סיוע כספי וכן להראות נדיבות באישור פניות לקבלת מעמד פליט.

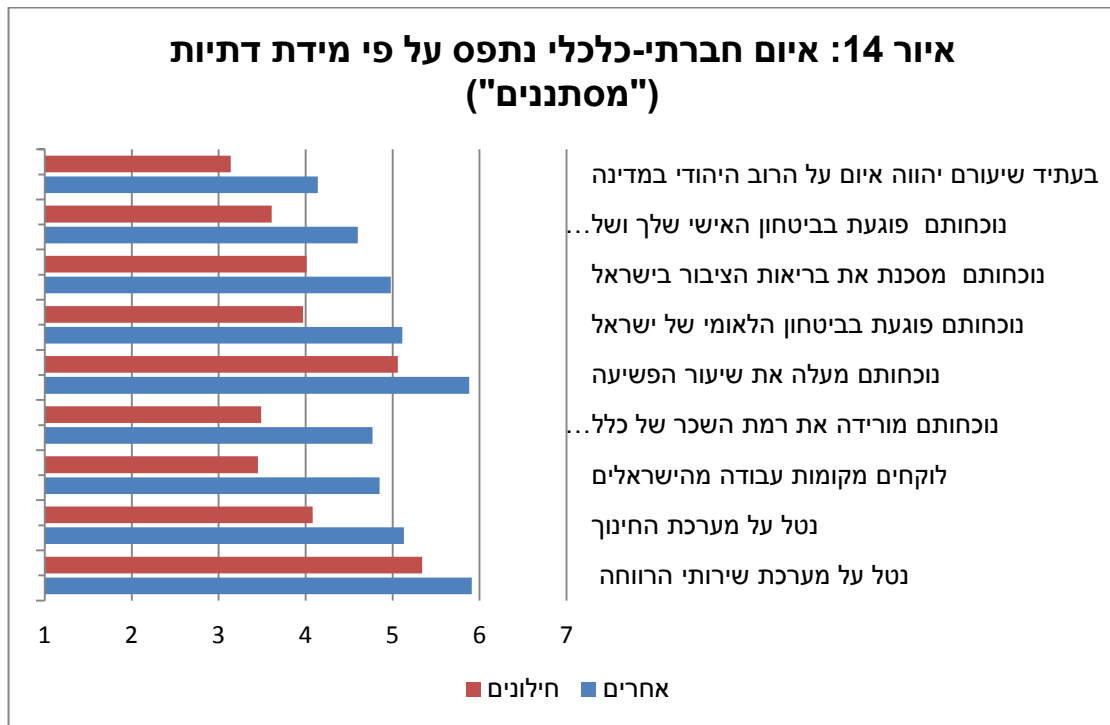

כפי שניתן לראות באיור 13 למטה, בקרב נחקרים שנחשפו למילה "מבקשי מקלט" ישנם גם כן הבדלים בין נחקרים מצביעי המפלגות השונות. ואולם כאן, מרבית ההבדלים בממוצעים על פני ההיגדים השונים מובהקים סטטיסטית. בשני היגדים, לא נמצאו הבדלים בין מצביעי המפלגות השונות ובפרט בהיגדים "מספר רב מידי של מבקשי מקלט פנו לקבל מעמד של פליט בישראל" ו"רוב הפונים לקבל מעמד של פליט אינם חשים בסכנה אמיתית של רדיפה בארצות מוצאם". בכל יתר ההיגדים המדווחים באיור 13, ההבדלים ובעיקר בין מצביעי ימין למצביעי שמאל/מרכז הם מובהקים. אם כן, גם מבחינת עמדות הציבור היהודי בישראל על היחס כלפי מבקשי מקלט/מסתננים נראה כי ישנם הבדלים בין נחקרים בעלי הזדהות פוליטית שונה ובעיקר בין שמאל/מרכז לימין הפוליטי. יחד עם זאת, הבדלים אלו מצויים בעיקר בקרב מי שנחשפו למסגור "מבקשי מקלט" המתיר, כך עולה מן

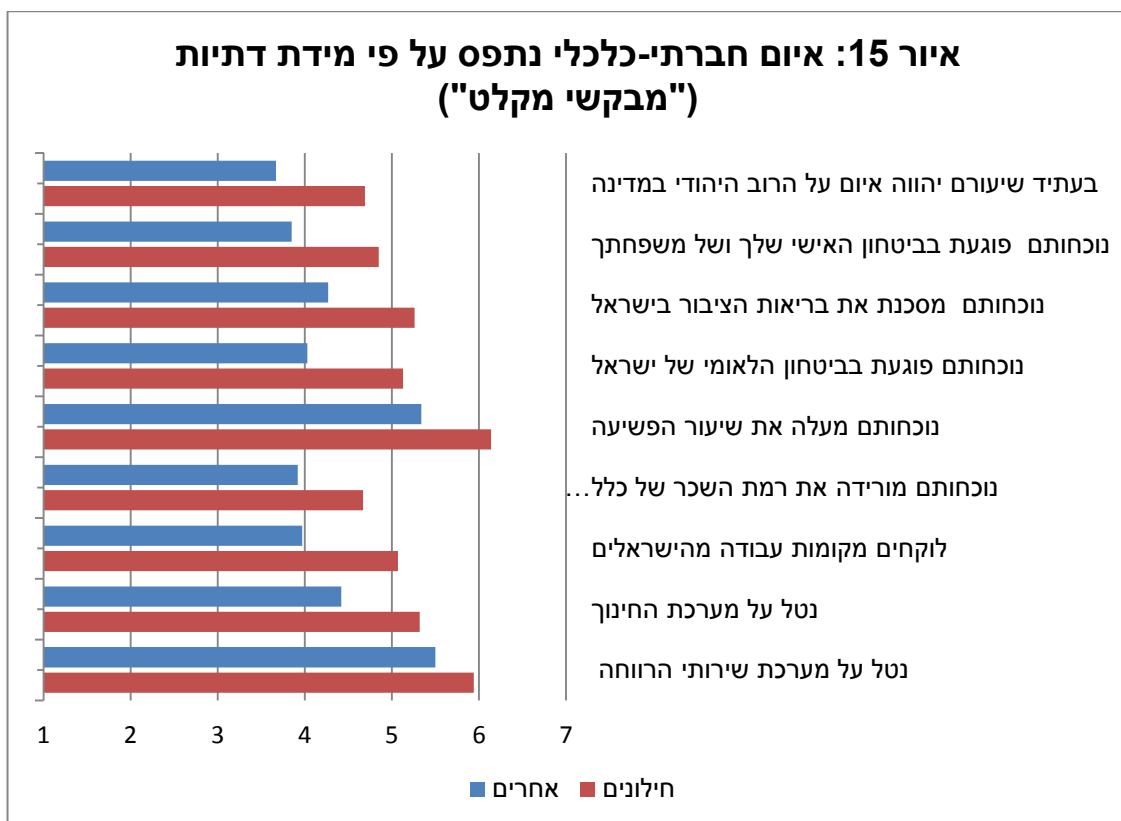
הנתונים מרחב רב יותר לפרשנות אישית שאינה מושפעת מן השיח הציבורי העוין, בעיקר בקרב מצביעי שמאל ומרכז.

מאפיין סוציו-דמוגרפי שני אליו אני מבקשת להפנות את תשומת הלב הוא מידת הדתיות של הנחקרים. יש להזכיר כי המדגם עליו מבוסס דוח זה מתייחס רק לאוכלוסייה יהודית בישראל ועל כן ב"מידת דתיות" אין הכוונה לדת אליה הנחקרים משתייכים אלא להזדהותם כחילונים או כחרדים, דתיים ו/או מסורתיים (שקובצו יחד ל"אחרים"). באיור 14 (למטה), מוצגים ממוצעי התמיכה של נחקרים חילונים ושל אחרים שנחשפו למילה "מסתננים" בהיגדים האומדים את מידת האיום החברתי-כלכלי הנתפס (ככל שהממוצע גבוה יותר האיום הנתפס חזק יותר). איור 14 מדגים כי הממוצעים של החילונים על פני כל ההיגדים שנכללו בסקר לאמידת האיום החברתי-כלכלי הנתפס נמוכים מאלו של ה"אחרים". ההבדלים נמצאו כולם להיות מובהקים סטטיסטית.

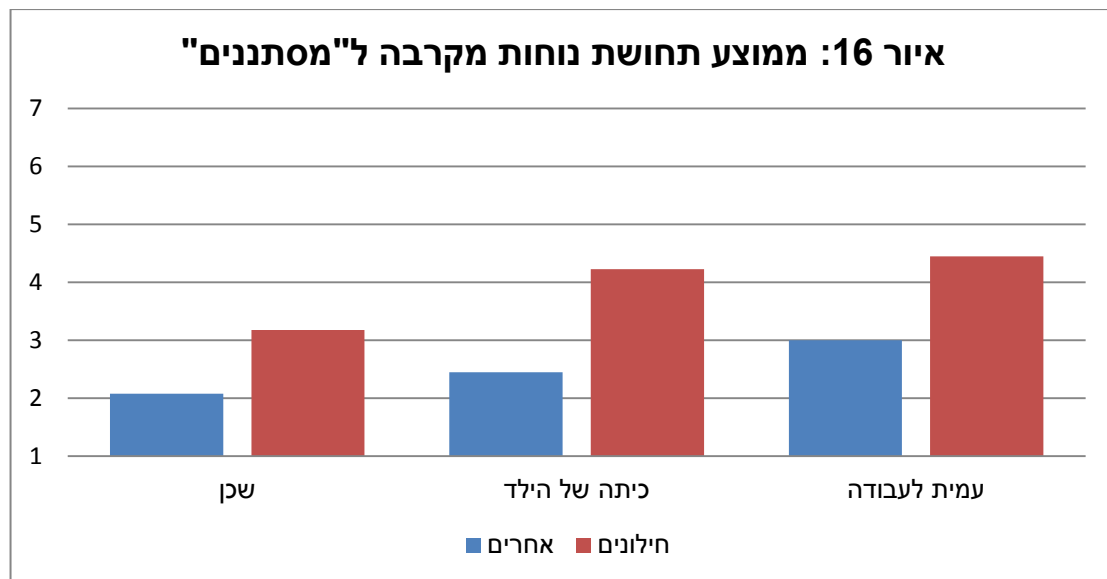

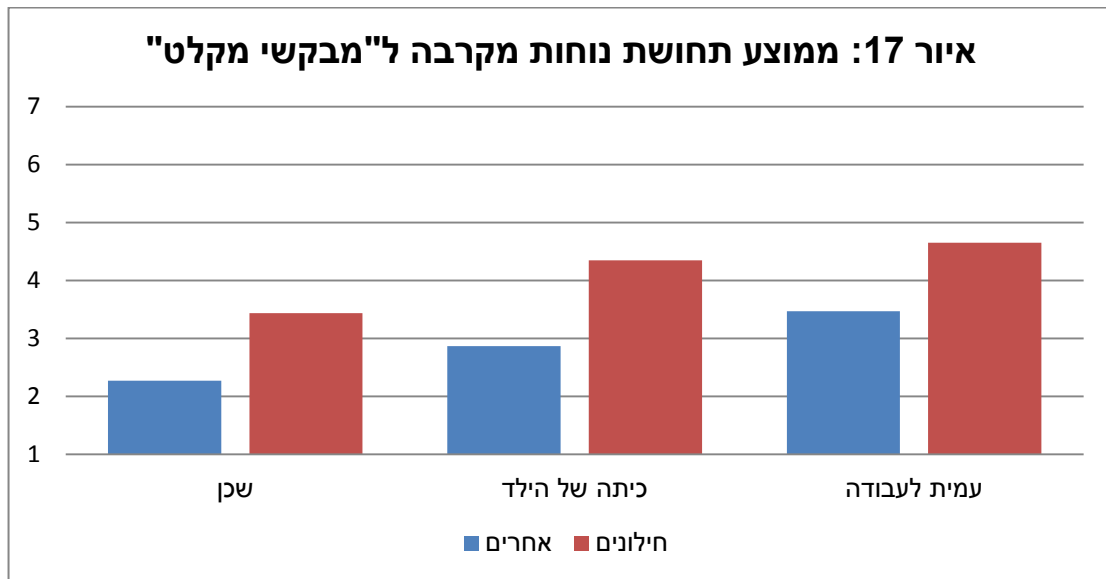
איור 15 (למטה), מציג את הממוצעים של אותם ההיגדים לפי מידת הדתיות של נחקרים שנחשפו למילה "מבקשי מקלט".

שני האיורים מדגימים כי רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס של הנחקרים שונה בהתאם למידת הדתיות שלהם, כאשר גם בקרב מי שנחשפו למילה "מסתננים" וגם בקרב מי שנחשפו למילה "מבקשי מקלט" חילונים חשים פחות מאוימים לעומת נחקרים אחרים (מסורתיים, דתיים או חרדים).

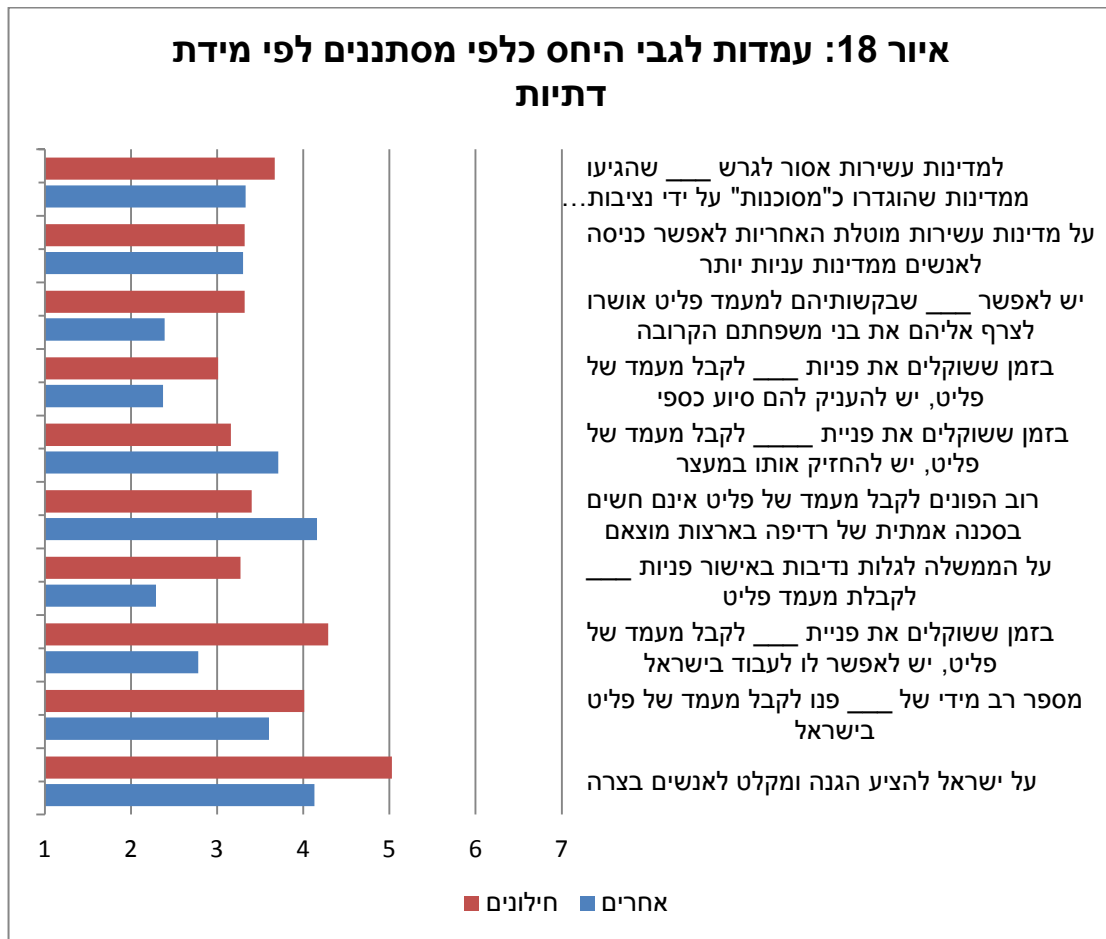
כפי שעולה ממחקרים קודמים על עמדות כלפי זרים בישראל גם במחקר הנוכחי ממוצע האיום החברתי-כלכלי הנתפס הוא נמוך יותר בקרב חילונים מאשר בקרב אחרים (מסורתיים, דתיים וחרדים). במקרים רבים, הבדלים אלו אף מובהקים סטטיסטית. מעניין יהיה לבחון האם מידת הדתיות מהווה מאפיין חשוב גם בהבנת הבדלים במרחק החברתי שחשים הנחקרים - מי שנחשפו לשאלון עם המילה "מסתננים" ומי שנחשפו לשאלון עם המילה "מבקשי מקלט". איור 16 למטה מתאר את ממוצעי הנחקרים שנחשפו למילה "מסתננים" לפי מידת הדתיות על גבי שלושת ההיגדים האומדים מרחק חברתי. מן האיור עולה כי ממוצע הנוחות שהנחקרים החילונים מדווחים בכל אחד משלושת המצבים הוא גבוה יותר מזה שמדווחים עליה האחרים. הבדלים אלו נמצאו להיות מובהקים סטטיסטית ברמה של 0.01. איור 17 המופיע מיד אחרי איור 16 מציג את הממוצעים של מי שנחשפו בשאלון למילה "מבקשי מקלט". המגמה שתוארה באיור 16 חוזרת על עצמה גם כאן וגם כאשר קבוצת ההתייחסות מוצגת כ"מבקשי מקלט" ההבדלים בין חילונים ואחרים הם מובהקים סטטיסטית ברמה של 0.01.

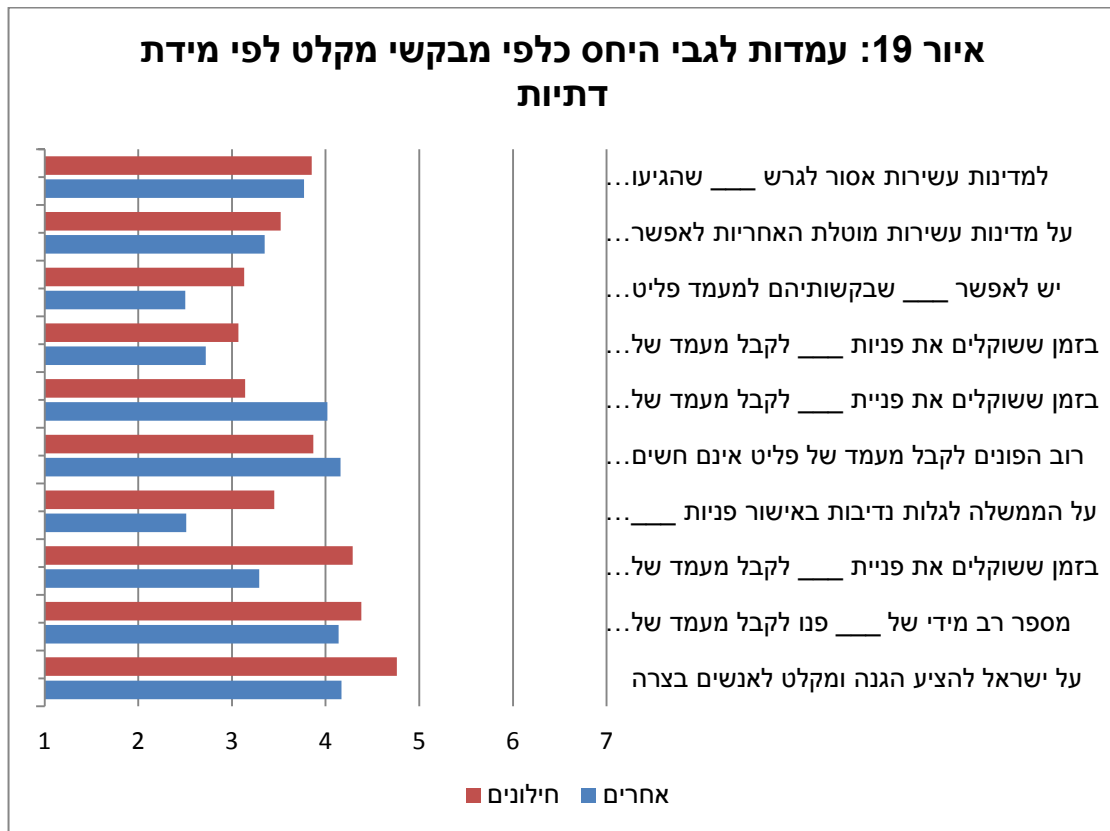
בניגוד למומצעים של ההיגדים הבוחנים את רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס ואת המרחק החברתי, בהם נמצאו הבדלים ברורים בין חילונים לאחרים, בכל הנוגע לעמדות של הנחקרים לגבי מדיניות הקבלה, והמקלט בישראל והזכויות של המהגרים מאפריקה ההבדלים אינם כה ברורים. איור 18 (למטה) מציג את הנתונים על עמדות אלו בקרב מי שנחשפו למילה "מסתננים". מן האיור עולה כי ישנן נקודות בהן חילונים ואחרים מדווחים על ממוצעי הסכמה דומים. בפרט, רמות דומות של הסכמה נמצאו עם ההיגדים הבאים: "מספר רב מידי של מסתננים פנו לקבל מעמד של פליט בישראל"; "בזמן ששוקלים את פניית המסתנן לקבל מעמד של פליט, יש להחזיק אותו במעצר"; "על מדינות עשירות מוטלת האחריות לאפשר כניסה לאנשים ממדינות עניות יותר"; "למדינות עשירות אסור לגרש מבקשי מקלט/מסתננים שהגיעו ממדינות שהוגדרו כ"מסוכנות" על ידי נציבות האו"ם לפליטים". ביתר ההיגדים ההבדלים נמצאו להיות מובהקים סטטיסטית ברמה של 0.05. נחקרים חילונים מראים ממוצע גבוה יותר (מסכימים יותר) בהיגדים הנוגעים לאחריות של מדינת ישראל לדאוג לזכויות של המסתננים/מבקשי המקלט כמו מתן אישור עבודה, מתן סיוע כספי, איחוד משפחות ושקילה "נדיבה" של בקשות המקלט שלהם. חילונים נוטים להסכים פחות לעומת אחרים עם ההיגד "רוב הפונים לקבל מעמד של פליט אינם חשים בסכנה אמיתית של רדיפה בארצות מוצאם".

איור 18: עמדות לגבי היחס כלפי מסתננים לפי מידת דתיות

כפי שניתן לראות באיור 19 למטה, גם בקרב מי שנחשפו למילה "מבקשי מקלט" נמצאו הבדלים בממוצעים על פי מידת דתיות. למעשה, אותם ההבדלים שדווחו למעלה לגבי מי שנחשפו למילה "מסתננים" מתקיימים גם כאן. יחד עם זאת ישנם שני היגדים בהם דפוס ההבדלים בין נחקרים חילונים לאחרים הוא שונה: בעוד שבקרב מי שנחשפו למילה "מסתננים" נמצא כי אין הבדל סטטיסטי מובהק בממוצע ההסכמה עם ההיגד הנוגע למעצרו, בקרב מי שנחשפו למילה "מבקשי מקלט", נראה כי בממוצע, רמת ההסכמה של החילונים עם היגד זה היא נמוכה יותר במובהק מזו של האחרים. בנוסף, בעוד שבקרב מי שנחשפו למילה "מסתננים" ההבדלים ברמת ההסכמה הממוצעת עם ההיגד הנוגע לסכנה שהם חשים בארץ מוצאם היו מובהקים וחילונים הביעו רמת הסכמה נמוכה יותר מאחרים עם היגד זה, במקרה של "מבקשי מקלט" ההבדל אינו מובהק סטטיסטית. התבוננות בשני האיורים 18 ו 19 מעלה כי ההבדל בין שני האיורים מתבטא בעיקר בעלייה בהסכמה של החילוניים עם ההיגד הזה במקרה של המסגור "מבקשי המקלט". עלייה זו אינה מקרית ויכולה להיות קשורה בכך שמצביעי שמאל/מרכז נוטים לקשר סוגיות של סכנה עם המסגור "מבקשי מקלט" אבל לא עם המסגור "מסתננים" ששהייתם בישראל אינה מוגדרת על בסיס תחושות של סכנה בארץ המוצא אלא על בסיס מניעים כלכליים.

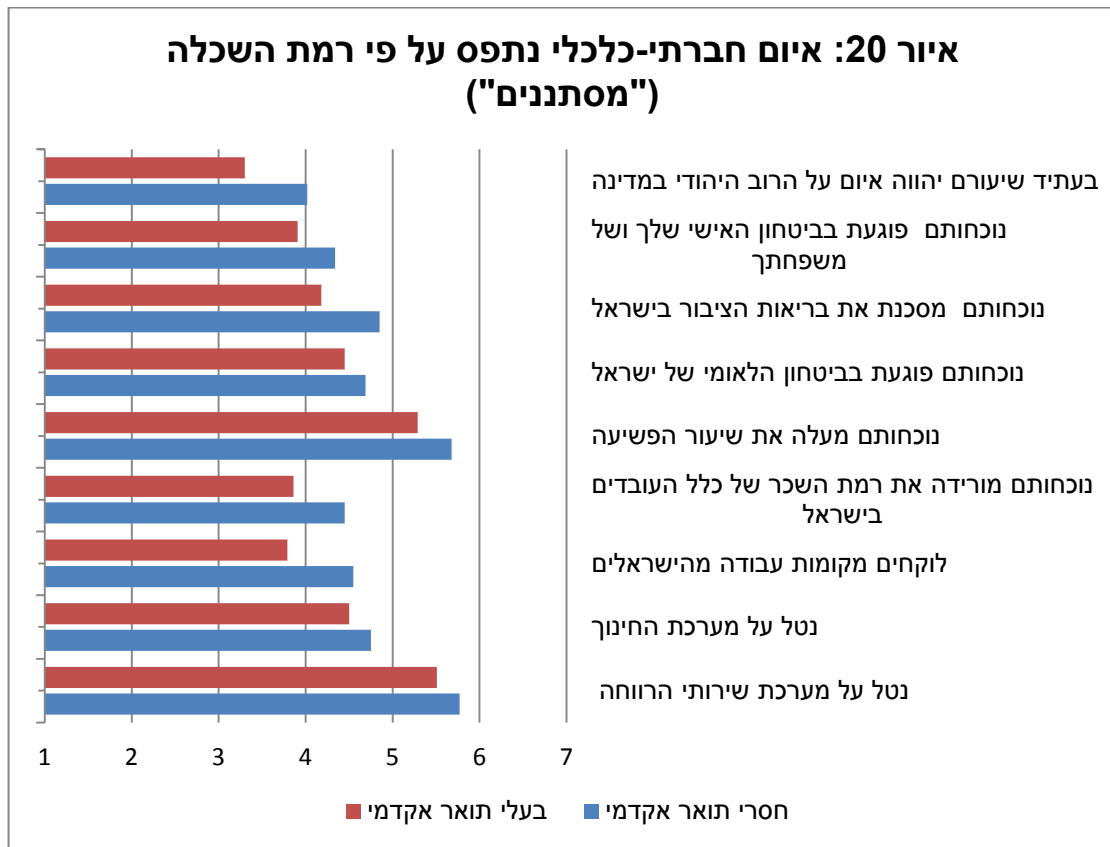
איור 19: עמדות לגבי היחס כלפי מבקשי מקלט לפי מידת דתיות

המאפיין האחרון אליו אתייחס בדוח זה הוא רמת ההשכלה של הנחקרים ובפרט, האם הם מחזיקים בתואר אקדמי כלשהו או לא. הקשר שבין תואר אקדמי לעמדות שליליות כלפי זרים מוסבר על פי רוב באמצעות שני נימוקים - הראשון מתייחס לכך שזרים אינם מהווים איום על מעמדם של אנשים משכילים בחברה ובשוק העבודה ואינם מתחרים עימם. השני מתייחס לכך שהשכלה אקדמית מעודדת פתיחות מחשבתית, הזדהות עם ערכים הומניסטיים ואוניברסליים וסובלנות. בנוסף, חשוב לזכור כי בישראל, בה השכלה גבוהה אינה נגישה במידה שווה לכלל האוכלוסייה, מי שמחזיקים בתואר אקדמי משתייכים גם למעמד חברתי-כלכלי גבוה יותר וייתכן כי גם בשל הסביבה בה הם גדלו, הם מראים רמות גבוהות יותר של פתיחות וסובלנות לעומת חסרי השכלה אקדמית.²

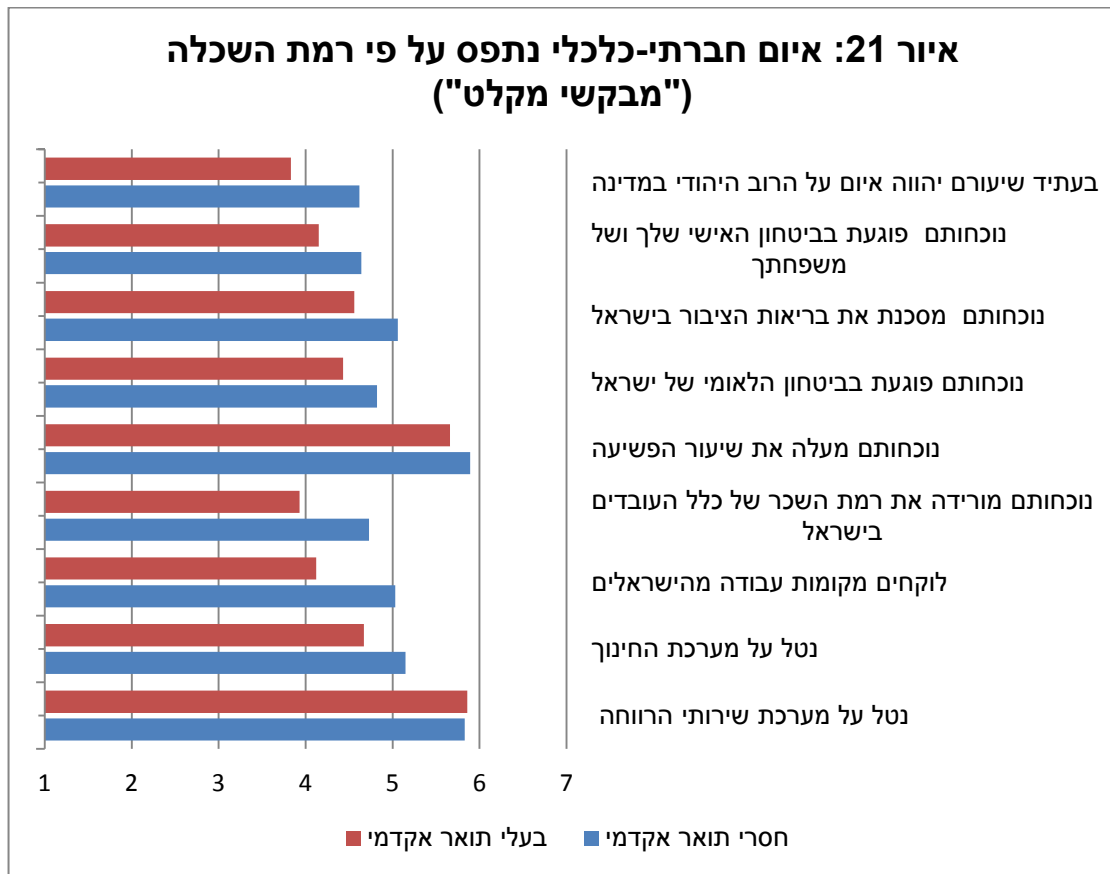
כדי לבחון את הרלוונטיות של רמת ההשכלה של הנחקרים להבנת השונות בעמדות שלהם, אתחיל בתיאור ממוצעי רמת האיום החברתי-כלכלי הנתפס שלהם. כמו קודם גם כאן, הבחינה תיעשה למי שנחשפו למילה "מסתננים" בנפרד ממי שנחשפו למילה "מבקשי מקלט" תוך השוואה סטטיסטית בין הממוצעים של בעלי ושל חסרי השכלה אקדמית בכל קבוצה. איור 20, מתאר את הממוצעים של ההיגדים הבוחנים את רמת האיום החברתי-הכלכלי הנתפס של הנחקרים שנחשפו למילה "מסתננים" בשאלון.

² לעיון במצב ההשכלה הגבוהה בישראל ונגישותה לקבוצות חברתיות שונות ר' פניגר, י., איילון, ח. ומקדוסי, ע. (2013). נגישות להשכלה גבוהה בקרב צעירים מהפריפריה החברתית בישראל. דוח מחקר לקרן גנדיר.

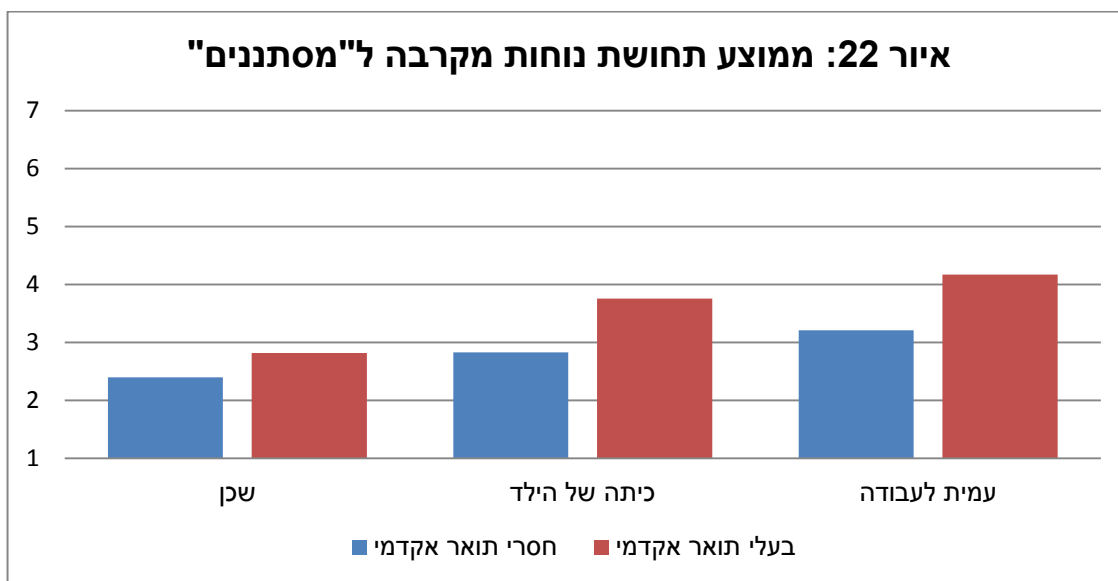
מאיור 20 (למעלה) ניתן ללמוד כי הממוצע של נחקרים המחזיקים בתואר אקדמי על גבי ההיגדים השונים המודדים איום חברתי-כלכלי נתפס הוא נמוך יותר מזה של נחקרים שאינם מחזיקים בו. ההבדלים בממוצעים נמצאו להיות מובהקים (ברמה של 0.05) בחמישה מתשעת ההיגדים: "מסתננים לוקחים מקומות עבודה מהישראלים"; "נוכחותם של המסתננים מורידה את רמת השכר של כלל העובדים בישראל"; "נוכחותם של המסתננים בישראל מעלה את שיעור הפשיעה"; "נוכחותם של המסתננים מסכנת את בריאות הציבור בישראל"; וכן "בעתיד שיעור המסתננים יהיה גבוה עד כדי כך שיהווה איום על הרוב היהודי במדינה".

איור 21 למטה מציג את הממוצעים של ההיגדים האומדים איום חברתי-כלכלי נתפס בקרב מי שנחשפו לשאלון עם המילה "מבקשי מקלט". המגמה דומה לזו המתוארת למעלה אולם בקרב הנחקרים שנכללים בניתוח זה ישנם יותר היגדים בהם ההבדלים בממוצעים מגיעים למובהקות סטטיסטית. בנוסף להיגדים שבהם נמצאו הבדלים מובהקים בשאלון שהתייחס ל"מסתננים" כאן, גם ההבדלים בממוצעי התשובות להיגדים "מבקשי המקלט בישראל מהווים נטל על מערכת החינוך" ו"נוכחותם של מבקשי המקלט פוגעת בביטחון האישי שלך ושל משפחתך" היו מובהקים סטטיסטית ברמה של 0.05.

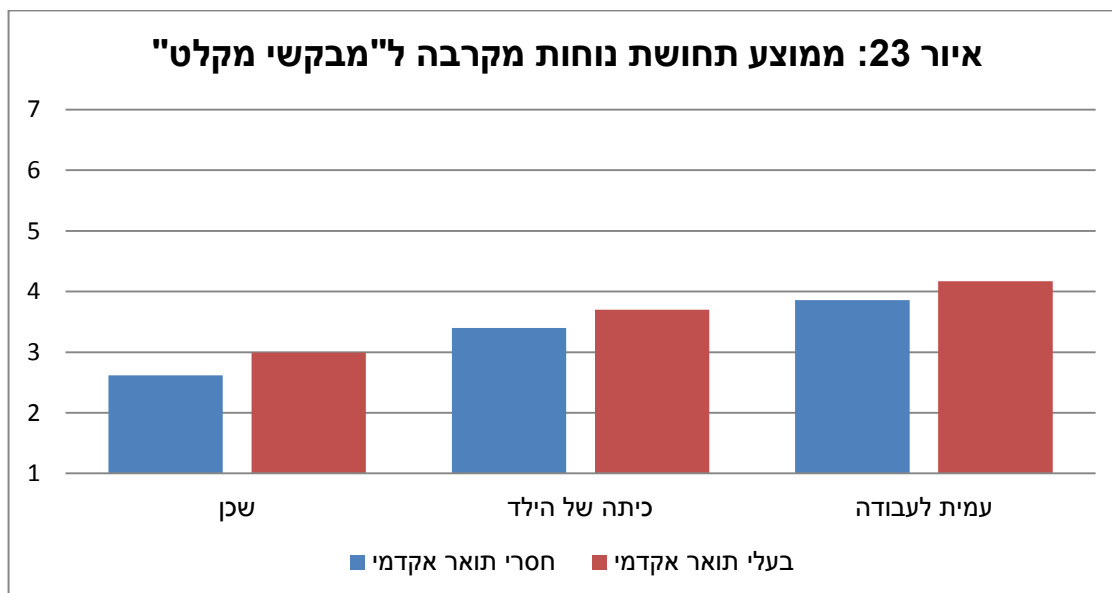

שאלות הנוגעות לאיום חברתי-כלכלי נתפס מייצגות על פי רוב עמדות לגבי המידה בה הקבוצה ה"זרה" מאיימת על הקבוצה החברתית אליה הפרט משתייך אבל לא על הפרט עצמו. כדי לבחון עד כמה השכלה אקדמית יכולה להסביר הבדלים בין הנחקרים סביב תפיסות אישיות יותר לגבי קרבה למבקשי מקלט או להפך - ריחוק מהם, אפנה כעת לעיון בניתוח הממוצעים של הנחקרים על פי רמת השכלה על גבי ההיגדים הבוחנים מרחק חברתי. גם כאן, אתאר ראשית את מי שנחשפו לשאלון ה"מסתננים" ואחר כך את מי שנחשפו לשאלון "מבקשי המקלט".

איור 22 למטה מציג את ממוצעי תחושת הנוחות מקרבה ל"מסתננים". מן האיור עולה כי נחקרים בעלי תואר אקדמי מראים ממוצע גבוה יותר של תחושת נוחות, כלומר המרחק החברתי שהם חשים מול המסתננים הוא נמוך יותר בממוצע מזה שחשים נחקרים חסרי תואר אקדמי. ההבדלים כולם מובהקים סטטיסטית ברמה של 0.05. הפער הקטן ביותר הוא בהיגד המציג את המסתנן כ"שכן" והגדול ביותר הוא בהיגד המציג את המסתנן כ"עמית" פוטנציאלי בעבודה.

איור 23 למטה, מציג את הניתוח המקביל לזה המוצג באיור 22 עבור נחקרים שנחשפו לשאלון על "מבקשי המקלט". ישנו הבדל חשוב אחד בין נחקרים משתי קבוצות החשיפה - במקרה של מי שנחשפו למילה "מבקשי מקלט" ההבדלים בין בעלי לחסרי השכלה אינם מובהקים כמעט בכלל, למעט במקרה של שכן אז רמת המובהקות היא של 0.05 בלבד.

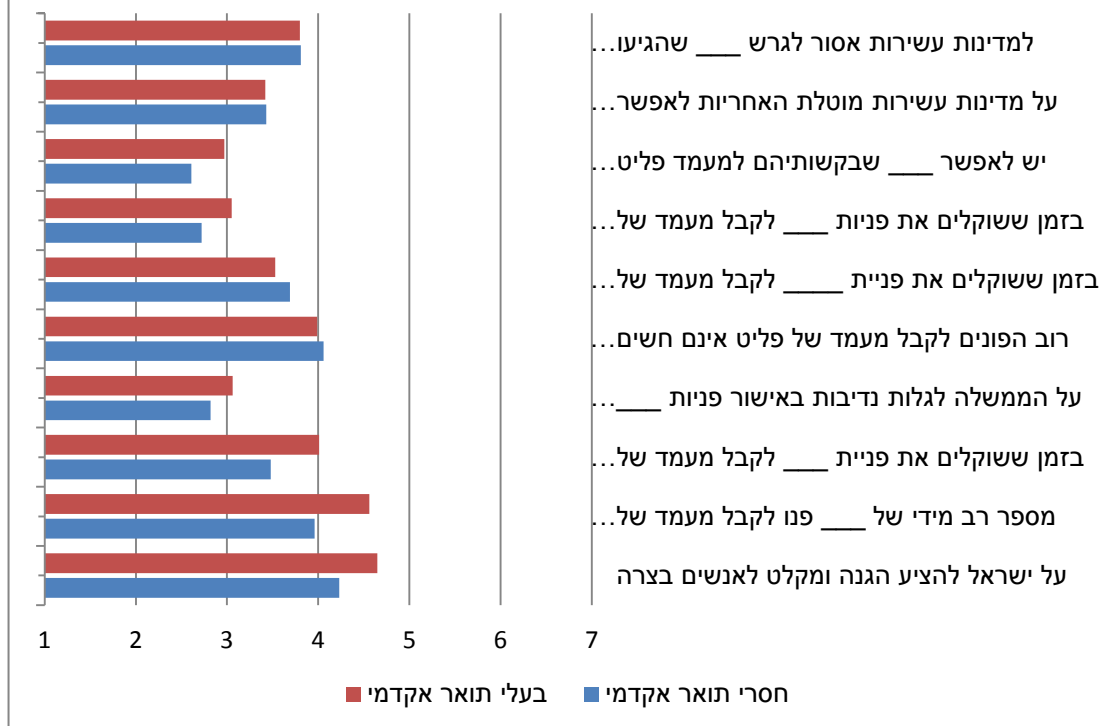
לבסוף, אתייחס גם לממוצעים של הנחקרים על גבי ההיגדים האומדים את עמדותיהם לגבי מדיניות הקבלה והמקלט בישראל המוצגים באיורים 24 ו 25.

איור 24: עמדות לגבי היחס כלפי מסתננים לפי רמת השכלה

איור 24 (למעלה) מציג את הממוצעים של נחקרים שנחשפו בשאלון למילה "מסתננים". מעניין לראות כי לא ניתן לקבוע מגמה ברורה בהבדלים שבין בעלי תואר אקדמי מבין הנחקרים הללו. יותר מכך, רק בשניים מ-10 ההיגדים המוצגים באיור ההבדלים בין בעלי תואר אקדמי וחסי השכלה נמצאו להיות מובהקים סטטיסטית. בפרט, נחקרים בעלי תואר אקדמי מסכימים יותר במוצע ש"מספר רב מידי של מסתננים פנו לקבל מעמד פליט בישראל" לעומת נחקרים חסרי תואר אקדמי, אבל המשכילים יותר גם מראים רמת הסכמה ממוצעת גבוהה יותר עם ההיגד "בזמן ששוקלים את בקשת המקלט של המסתנן יש לאפשר לו לעבוד בישראל". כלומר, מצד אחד נראה כי בעלי תואר אקדמי הם מדירים יותר אבל מצד שני, הם גם נכונים יותר לתת למסתננים שהגישו בקשות מקלט לעבוד. איור 25 (למטה) מציג את הממוצעים עבור אותם ההיגדים בקרב נחקרים שנחשפו לשאלון עם המילה "מבקשי מקלט". גם כאן מצטיירת מגמה אמביוולנטית של ההבדלים בין בעלי תואר אקדמי וחסי השכלה.

איור 25: עמדות לגבי היחס כלפי מבקשי מקלט לפי רמת השכלה

גם במקרה של מי שנשחפו ל"מבקשי מקלט" נחקרים בעלי תואר אקדמי נוטים להסכים יותר לעומת חסרי השכלה כי יש לאפשר להם לעבוד בזמן שבקשות המקלט שלהם נשקלות. הם נוטים גם להסכים יותר כי יש לתת למבקשי מקלט סיוע כספי בזמן ששוקלים את בקשות המקלט שלהם, וכי מי שקיבל מעמד פליט רשאי להביא את משפחתו לישראל. גם הממוצע של בעלי התואר האקדמי בהיגד "על מדינת ישראל להציע הגנה ומקלט לאנשים בצרה" הוא גבוה יותר לעומת חסרי השכלה. יחד עם זאת בעלי התואר האקדמי מסכימים יותר גם עם הטענה כי מספר רב מידי של מבקשי מקלט פנו לקבל מעמד של פליט בישראל.

3. סיכום:

המחקר הנוכחי ביקש לבחון את עמדות הציבור היהודי בישראל כלפי מהגרים מאפריקה, אוכלוסייה חדשה יחסית בישראל שמציבה אתגרים שונים בפני הציבור. כקבוצה זרה ולא יהודית נתפסים המהגרים מאפריקה בישראל כאיום פוטנציאלי על אופייה של המדינה כמדינה יהודית, זאת בעיקר נוכח אי הבהירות לגבי אופק ההחזרה של אוכלוסייה זו השונה מאופק הגירוש של מהגרי עבודה למשל. אולם לצד האיומים הפוטנציאליים המקושרים עם המהגרים מאפריקה, הם גם מעוררים דיון סביב שאלות של מוסר ואחריות על רקע נסיבות הגעתם לישראל והמחויבות הבין לאומית של ישראל לאמנת הפליטים.

מאז שנת 2006 וביתר שאת משנת 2008, התבססו תפיסות של איום כלפי המהגרים מאפריקה ושיח המוסר והאחריות לרווחתם דעך בהדרגה. בין השאר, אחד הגורמים שסומן בספרות כזרז לתהליך זה הוא השימוש של נציגי הממשלה במילה "מסתננים" כדי להתייחס אליהם (Paz, 2011). המחקר הנוכחי ביקש לבחון טענה זו באופן אמפירי באמצעות סקר כמו-ניסויי שבו חלק מן הנחקרים קיבלו שאלון העוסק ב"מסתננים שנכנסו לישראל בניגוד לחוק" וחלק אחר מהם קיבלו שאלון העוסק ב"מבקשי מקלט שנמלטו מאפריקה". אם השימוש הרווח בביטוי מסתננים אכן תרם להקצנת העמדות של הציבור בישראל כלפי המהגרים מאפריקה הציפייה היתה למצוא עדות לכך ברמות גבוהות יותר של עמדות שליליות בקרב אותו החלק של הנחקרים שנחשף לכינוי זה.

באופן כללי, ניתן לקבוע כי עמדות הציבור בישראל כלפי המהגרים מאפריקה הן שליליות. הציבור בישראל מסכים במידה בינונית עד גבוהה עם היגדים המבטאים איום חברתי-כלכלי נתפס מצד מבקשי המקלט/המסתננים. בפרט נוכחותם של המהגרים מאפריקה נתפסת כנטל על שירותי הרווחה וכגורם לעלייה בשיעור הפשיעה בישראל. מעניין לציין כי מבקשי המקלט/המסתננים לא נתפסים בדרך כלל כאיום משמעותי על שוק העבודה בישראל. ההסכמה עם ההיגדים הרלוונטיים היא בדרך כלל בינונית או נמוכה. ממצא זה אינו מפתיע לאור העובדה שמבקשי המקלט/המסתננים בישראל כיום אינם רשאים לעבוד (אם כי העסקתם אינה בלתי חוקית). הציבור בישראל תופס את מבקשי המקלט/המסתננים כאיום בטחוני או דמוגרפי ומראה הסכמה בינונית עם ההיגדים הנוגעים לאיומים אלו.

לצד איום החברתי-כלכלי הנתפס, התיאוריה מציעה כי על מנת להבין את היחס של אנשים כלפי זרים יש להתייחס גם לממדים אישיים יותר של איום ובפרט למידת המרחק החברתי שחש הציבור כלפי הקבוצה ה"זרה" (Stefan & White Stefan, 2008). הנתונים מציינים תמונה העולה בקנה אחד עם הפיזור המוגבל של המהגרים מאפריקה בישראל: רק שליש מהנחקרים ציינו כי יש מבקשי מקלט באזור מגוריהם וגם שם, על פי רוב מדובר במעט. יחד עם זאת, שני שליש מן הנחקרים מדווחים כי הם נתקלו או נתקלים במבקשי המקלט/המסתננים בחיי היום יום שלהם, מה שיכול להעיד על נראות גוברת של אוכלוסייה זו בישראל גם מחוץ לאזורים בהם מבקשי המקלט/המסתננים מתגוררים. על פי הדיווחים של הנחקרים הללו, מפגש עם מהגרים מאפריקה מהווה חוויה לא נוחה עבורם.

"היתקלות" בחיי היום יום, אינה דומה בהכרח להכרות עם מבקשי מקלט/המסתנן ויכולה גם להיות במבט בלבד. על כן, חשוב היה לבחון את עמדות הנחקרים לגבי מצבים של הכרות מעמיקה יותר. שלושה "מצבים" תיאורטיים נבחרו לצורך כך בהם המהגר מאפריקה הוא שכן של הנחקרים, לומד בבית הספר עם הילדים שלהם או עובד איתם. הממצאים מראים כי קיים מרחק חברתי רב בין הציבור הישראלי יהודי בישראל לבין המהגרים מאפריקה. מידת אי הנוחות ממצב שבו מהגר אפריקאי יהיה שכן של הנחקרים היתה הרבה ביותר ואילו מידת הנוחות ממצב שבו הוא יהיה עמית לעבודה של הנחקרים היתה הגבוהה ביותר ויחד עם זאת די נמוכה עם ממוצע של 4 בקירוב, כלומר לא רחוק ממרכז הסולם.

נראה כי לעמדות השליליות של הנחקרים כלפי המהגרים מאפריקה ישנו גם הד במידת ההסכמה או אי ההסכמה שלהם למתן זכויות למבקשי המקלט. הממצאים מראים כי הציבור בישראל נוטה להסכים עם מדיניות הממשלה הנוכחית כלפיהם המונעת מהם עבודה, ולא מספקת להם סיוע כספי. לצד התמיכה במדיניות זו, מידת ההסכמה הממוצעת של הנחקרים עם מדיניות המשמורת (כליאה) היא נמוכה יחסית. הנחקרים נוטים גם להסכים כי על ישראל לספק הגנה לאנשים בצרה. כיצד ניתן לגשר על פני הסתירות הללו? נראה כי הציבור בישראל אימץ את השיח הפוליטי הציבורי כלפי המהגרים מאפריקה ומסרב לראות בהם כאלה: ישנה הסכמה רחבה יחסית שיותר מידי מהגרים מאפריקה פנו לקבל מעמד פליט ושרוב הפונים לקבל מעמד פליט אינם חשים סכנה אמיתית בארצות מוצאם.

מבחינת המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים של הנחקרים, המחקר הנוכחי מחזק ממצאים קודמים שמצאו כי ההזדהות הפוליטית של הישראלים (במקרה זה יהודים בלבד) ומידת הדתיות שלהם יכולות להסביר חלק מן השונות בעמדות שלהם כלפי זרים. כך, ממצאי המחקר מצביעים על סובלנות רבה יותר למבקשי המקלט/מסתננים בקרב נחקרים המזוהים פוליטית עם מפלגות שמאל ומרכז, ובקרב נחקרים חילונים (ביחס למסורתיים, דתיים וחרדים שאוחדו לקבוצה אחת). ביחס להשכלה, הממצאים אינם כה חד משמעיים: נחקרים בעלי תואר אקדמי נוטים להיות פחות מאוימים מהיבטים חברתיים הקשורים לשוק העבודה או לרמות של פשיעה ושל בריאות הציבור לעומת נחקרים חסרי תואר אקדמי, אך ייתכן והבדלים אלו נובעים מסביבות מגורים שונות של שתי הקבוצות ובפרט העובדה כי דווקא בקרב חסרי תואר אקדמי ישנם סיכויים רבים יותר לקיומן של תחרות בשוק העבודה או של פגיעה בסביבת החיים מצד המהגרים מאפריקה.

מעבר למגמות הכלליות שהוצגו כאן, המחקר הנוכחי ביקש לבחון את השפעת המסגור של מבקשי המקלט כ"מסתננים" על עמדות הציבור בישראל כלפיהם. כדי לעשות זאת, הנחקרים חולקו באופן שרירותי לשתי קבוצות וכל קבוצה השיבה לשאלון שהתייחס לאחת משתי מסגרות התייחסות "מבקשי מקלט" או "מסתננים". בבחינה של הבדלים בין נחקרים שענו על השאלונים השונים, נמצא כי על פי רוב לא היו הבדלים מובהקים בממוצעי התשובות שנתנו הנחקרים ובמילים אחרות שההשפעה של המסגור היא לא גדולה.

העדר הבדלים גדולים בין מי שנחשפו ל"מסתננים", ומי שנחשפו ל"מבקשי מקלט" מעידים יותר מכל על כי בקרב הציבור בישראל המהגרים מאפריקה מזוהים לגמרי עם תופעת ההסתננות ועם האיומים שהיא מהווה ולכן עמדות הציבור כלפי "מסתננים" או "מבקשי מקלט" הן בדרך כלל דומות. המאמצים של ארגוני זכויות האדם ושל גורמים אחרים בתחילת הדרך להציג את המהגרים מאפריקה כפליטים בעלי זכויות לא עלו יפה, ולא הצליחו להתחרות מול המסגור שלהם כ"מסתננים". יחד עם זאת, ראוי לתת את הדעת על כמה הבדלים משמעותיים הן בקרב כלל המדגם והן בקרב תת הקבוצות שנבחנו.

אחד הממצאים המפתיעים של המחקר הנוכחי הוא כי נחקרים שנחשפו לשאלון עם המילה "מבקשי מקלט" נטו להביע רמות גבוהות יותר של איום חברתי-כלכלי נתפס לעומת מי שנחשפו לשאלון עם המילה "מסתננים". בפרט, ההבדלים היו מובהקים סטטיסטית בהיגדים הנוגעים לשוק העבודה, לרמת הפשיעה, לבריאות הציבור ולשירותי הרווחה. נראה כי בתחומים אלו, דווקא המסגור "מבקשי מקלט" מעורר תפיסות של איום. אחד ההסברים לממצא זה יכול להיות נעוץ בכך שבשיח הציבורי בישראל, הסיקור של המהגרים מאפריקה כ"מסתננים" מדגיש את פרקטיקות השליטה של המדינה עליהם בהשמה במשמורת, באכיפה ובגירוש (מרצון) שיוצרים תחושה בציבור שהמדינה לקחה את האחריות על הטיפול בהם ואף פועלת למנוע מהם מלהיות חלק מהחברה בישראל. לעומת זאת, המילה "מבקשי מקלט" נפוצה יותר בשיח הציבורי בהקשר של סיפורים אישיים של מבקשי המקלט עצמם. Lyenger (1990), טוען כי דיווחים כלליים ורחבי הקשר (תמתיים) לגבי תופעה מובילים על פי רוב לכך שהציבור מייחס את האחריות כלפיה לקובעי המדיניות. לעומת זאת, דיווחים המלווים בסיפורים אישיים (אפיזודיים) מפחיתים את הנטייה הזו ומדגישים את האחריות האישית של מושאי הדיווח. כך, עלול להיווצר מצב שבו המסגור "מסתננים" מגביר את תחושת השליטה של המדינה במצב, ואילו המסגור "מבקשי מקלט" מפחית תחושה זו ומעלה את תחושת האיום.

חיזוק להסבר זה ניתן למצוא גם בכך שעל פי ממצאי המחקר, דווקא מי שנחשפו למילה "מבקשי מקלט" דיווחו על רמות גבוהות יותר במוצע של הסכמה לכך שבישראל יש מספר רב מידי של אנשים שהגישו בקשות מקלט ושמרבית הפונים לא חשים סכנה אמיתית לחייהם בארצות מוצאם. זאת כמובן בהשוואה למי שנחשפו למילה "מסתננים". לפחות בנוגע לדוגמה האחרונה, יכול להיות גם הסבר אחר: הדיון במהגרים מאפריקה בשיח הציבורי בישראל מתייחס לעיתים קרובות לסוגיית הלגיטימיות והאמינות של בקשות המקלט שלהם. סוגיה זו כמעט ונעדרת לחלוטין מן הדיון ב"מסתננים" שמדגיש בעיקר את חוסר החוקיות שבכניסתם לישראל, ללא קשר לגורמים שהובילו אותם לישראל מלכתחילה.

עוד חיזוק לכך שההבדלים בין עמדות הנחקרים כלפי מבקשי המקלט/המסתננים נובעים בעיקר מן האיום הפוטנציאלי שלהם על החברה בישראל עולה מכך שבעמדות לגבי המרחק החברתי לא נמצאו הבדלים מובהקים במידת הנוחות או אי הנוחות של הנחקרים ממצבים של הכרות עם מבקשי מקלט/מסתננים למעט במקרה של עמיתים לעבודה. במלים אחרות, נראה כי ברמה האישית, לא משנה לנחקרים איך קוראים למהגרים מאפריקה. בכל מקרה, קשר בין אישי איתם נתפס כלא נוח.

התבוננות בתת קבוצות מקרב הנחקרים על בסיס שלושת המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים שנבחרו - הזדהות פוליטית, מידת דתיות והשכלה מדגימה אף היא כי למסגור יש חלק מוגבל בהבניית עמדות הציבור בישראל כלפי המהגרים מאפריקה. בפרט, הממצאים מעלים כי כאשר המסגור הוא של "מבקשי מקלט" מצביעי מפלגות שמאל ומרכז נוטים להיות סובלניים יותר ממצביעי ימין באופן מובהק, ואילו כאשר המסגור הוא "מסתננים" ההבדלים בין מצביעי שמאל ומרכז לאחרים אינם מובהקים. גם נחקרים חילונים נוטים להיות סובלניים יותר לעומת אחרים (מסורתיים, דתיים וחרדים)

כאשר המסגור הוא "מבקשי מקלט" ולא "מסתננים". דפוס דומה נרשם בקרב בעלי תואר אקדמי שנוטים להסכים יותר עם מתן זכויות למהגרים מאפריקה לעומת חסרי תואר אקדמי כאשר אלו מוצגים כ"מבקשי מקלט" ולא כ"מסתננים".

לסיכום, ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על כך שהציבור בישראל נוטה להתייחס למהגרים מאפריקה כאל איום הן ברמה החברתית והן ברמה האישית. אל עמדות שליליות אלו מצטרפות גם עמדות מדירות יחסית בכל הקשור למדיניות שצריכה להיות מונהגת כלפיהם. העמדות נוטות להיות שליליות יותר בקרב מצביעי מפלגות ימין בישראל ובקרב ציבור המסורתיים, הדתיים, והחרדים. המחקר מצביע על כך שהציבור בישראל בדרך כלל אינו מבדיל בין "מבקשי מקלט" ל"מסתננים" ורואה בשני המונחים ייצוגים של קבוצה זרה ומאיימת שיש לנקוט כלפיה במדיניות מדירה וחשדנית. יש לציין אבל, כי בחלק מן ההיגדים שהופיעו בסקר ובעיקר בקבוצות של מצביעי שמאל ומרכז, חילונים ובעלי תואר אקדמי, שימוש במסגור "מבקשי מקלט" יכול להפחית מעט מן העוינות הזו.

4. לוחות הנתונים

לוח 1:

אחוזים או ממוצע (סטיית תקן)	
46.73 (14.53)	גיל
15.23 (3.11)	השכלה בשנים
47.1%	מין (גבר)
50.0%	השכלה אקדמית (תואר ראשון ומעלה)
70.0%	רקע מהגר (יליד ישראל)
12.4%	הכנסה חודשית מתחת ל 6000 ₪
34.1%	הכנסה חודשית בין 6000 ל 12000 ₪
19.0%	הכנסה בין 12000 ל 18000 ₪
15.1%	הכנסה חודשית מעל 18000 ₪
20.0%	אין הכנסה
28.0%	הזדהות פוליטית - ימין
15.2%	הזדהות פוליטית - שמאל
13.0%	הזדהות פוליטית - מרכז
8.0%	הזדהות פוליטית - דתית
36.3%	אחר או אין דיווח על הזדהות פוליטית
44.2%	אשכנזים
32.3%	מזרחיים
21.0%	ישראלים
3.0%	דור שני מעורב
24.3%	מובטלים
10.1%	חרדים
17.1%	דתיים
25.4%	מסורתיים
47.4%	חילוניים
801	גודל המדגם

לוח 2:

מבקשי מקלט		מסתננים		
סטיית תקן	ממוצע/אחוז	סטיית תקן	ממוצע/ אחוז	
14.709	47.052	14.238	46.136	גיל
3.019	15.245	3.173	15.524	השכלה בשנים
	50%		49%	בעלי תואר אקדמי
	47%		46%	גברים
	25%		22%	מובטלים
				<u>הכנסה חודשית למשק בית</u>
	4%		2%	פחות מ 3,000
	12%		13%	3,001-6,000
	20%		25%	6,001-9,000
	20%		20%	9,001-12,000
	15%		15%	12,001-15,000
	10%		7%	15,001-18,000
	6%		6%	18,001-20,000
	13%		12%	מעל 20,000
	0.5%		1%	אין הכנסה
	21%		15%	לא השיבו
				<u>הזדהות פוליטית</u>
	31%		30%	ימין
	18%		15%	שמאל
	15%		13%	מרכז
	8%		9%	מפלגות דתיות
	27%		33%	אין תשובה
				<u>מוצא</u>
	43%		45%	אשכנזים
	33%		32%	מזרחיים
	21%		21%	ישראלים דור שלישי (אב ואם ילידי ישראל)
				ישראלים מעורבים דור שני (אחד ההורים מהגר)
	3%		2%	
				<u>מידת דתיות</u>
	9.20%		10.96%	חרדים
	18.80%		13.29%	דתיים
	24.20%		25.91%	מסורתיים
	45.80%		47.51%	חילוניים
	500		301	N

5. מקורות:

- ליאור, א. (2015). "המדינה תתחיל לגרש מבקשי מקלט כבר בימים הקרובים; מי שיסרב ייכלא בסהרונים". הארץ יום רביעי י"ב בניסן 1.4.15.
- נתן, ג. (2012). פיזורם הגיאוגרפי של מסתננים ומבקשי מקלט בישראל. מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- פניגר, י., איילון, ח. ומקדוסי, ע. (2013). נגישות להשכלה גבוהה בקרב צעירים מהפריפריה החברתית בישראל. דוח מחקר לקרן גנדיר.
- רשות האוכלוסין וההגירה (2014). נתוני זרים בישראל.
http://www.piba.gov.il/PublicationAndTender/ForeignWorkersStat/Documents/563343_n80.pdf. 30.6.2014 כניסה אחרונה
- Darcy, J. (2004). Locating Responsibility: The Sphere humanitarian charter and its rationale. *Disasters* 28(2)
- Gibney, M. J. (2004). The ethics and politics of asylum: liberal democracy and the response to refugees. Courier Corporation
- Gorodzeisky, A. & Semyonov, M. (2009). Terms of exclusion: public views towards admission and allocation of rights to immigrants in European countries. *Ethnic and Racial Studies*, 32(3)
- Haider-markel, D. and Joslyn, M. (2001). Gun Policy, Opinion, Tragedy, and Blame Attribution: The Conditional Influence of Issue Frames. *The Journal of Politics*, 63(2)
- Iyengar, S. (1990). FRAMING RESPONSIBILITY FOR POLITICAL ISSUES: The Case of Poverty, *Political behavior* 12(1)
- Keren, G. (2011). Perspectives on Framing. New-York, Taylor & Francis. P. 3-33
- Nelson, T., Oxley, Z. & Clawson, R. (1997). Towards a Psychology of Framing Effects. *Political Behavior*, 19(3).
- Paz, J. (2011). Ordered disorder: African asylum seekers in Israel and discursive challenges to an emerging refugee regime. Research paper no. 205, UNHCR.

Raijman, R. & Hochman, O. (2012). National attachments, economic competition, and social exclusion of non-ethnic migrants in Israel: a mixed-methods approach. *Quality & Quantity* 45(6)

Stefan, W. G. & Stefan-White C. (2008). An Integrated Threat Theory of Prejudice. In: Oskamp, S. (ed), *Reducing Prejudice and Discrimination*. Mahwah, N.J. : Lawrence Erlbaum Associates.

Tversky, A. and Kahneman, D. (1981). THE FRAMING OF DECISIONS AND THE PSYCHOLOGY OF CHOICE. *Science* 211.

UNHCR (2015). Mid-year Trends 2014. <http://www.unhcr.org/statistics>

Yaron, H., Hashimshony-Yaffe, N. and Campbell, J. (2013). "Infiltrators" or Refugees? An Analysis of Israel's Policy towards African Asylum-Seekers. *International Migration*, 51(4)

6. דוח כספי:

בהתאם לתכנית המחקר, סכום של 23,000 ₪ הועבר למכון הסקרים יוניסקר באוניברסיטת חיפה. כמו כן, אני מעסיקה עוזרת מחקר המסייעת לי בארגון וניתוח הנתונים. העלות הכללית של עוזרת המחקר צפויה לעמוד על 6,000 ₪. תקציב הנסיעות שימש אותי לנסיעה ליפן לכנס הסוציולוגי הבין לאומי בו הוצגו שני מאמרים המבוססים על המחקר.

מאמר אחד על בסיס המחקר התקבל לפרסום בכתב עת בין לאומי. מאמר שני נמצא כעת בשיפוט לכתב עת בין לאומי אחר.

קבוצת מיקוד אחת באזור חדרה אור עקיבא בקרב קבוצה של אנשים הגרים בשכונות בהם מתגוררים גם מבקשי מקלט התקיימה ב 29.7.2014.

האפשרות של קיום קבוצת מיקוד בדרום תל אביב הגיעה למבוי סתום בשל בעיה אתית שנוצרה בשלב גיוס הקבוצה.

7. תכנית להמשך עבודה:

1. קבוצת מיקוד התקיימה ביום 29.7.2014 והנתונים שנאספו בה יותחו וישולבו במחקר.

2. סקר המשך נערך כבר בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל וישולב גם הוא מסגרת המחקר הכללית. ממצאים ראשוניים של מחקר זה הוצגו בכנס רופין הבין לאומי בהגירה ובדוח הביניים הרלוונטי.

8. תודות:

אני מודה לגב' עדי הרקוביץ' אמיר ולפרופסור רבקה רייכמן מאוניברסיטת חיפה על שיתוף פעולה פורה בבניית השאלונים, בעיבוד הנתונים ובמימון הסקר. אני מודה לדבורה ברגר על עזרתה בניית וארגון הנתונים. אני מודה לניבי דיין על העזרה בעריכת הדוח הכנתו לפרסום.